

Л І Т А -

Р А Т У Р А

Л -

І Т А

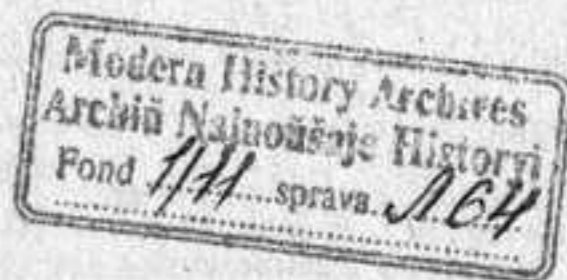
Р А Т

У Р А

* * *

О, час пераможных шэсьцяў -
Крышацца брукі ад маршаў!
Як не вітаць гэту музыку
сусьветнае мітусьні!..
Пара апантанага плёну -
зьбірайцеся і зьбірайце!
Як не вітаць гэту музыку!..
- Мне больш даспадобы - дождж...
Складзены стрэлы Фэба,
і зьвініць, цяпер беспатрэбная,
павуціны цяціва між дрэў...
Няхай не пакіне нас Восень!

Таяна Сапач.

Максім Клімковіч Міраслаў Шайбак

VITA BREVIS

АБО НАГАВІЦЫ СЬВЯТОГА ГЕОРГІЯ

Ф а р с у д в у х а к т а х

асобы:

Драматург
Рэжысэр
Акторка, яна ж пані Лютарова
Скарына
Лютар
Мелангтон
пані Мелангтонава
Слуга
Філізафы: Фрыдрых і Людзьвіг

П'еса прысьвячаецца Вітэнбэргскім прыгодам Францішка Скарыны ў 1525 годзе.

АКТ ПЕРШЫ

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

ПРАЯВА ПЕРШАЯ

Глыбокі, як сумёт, лохак. Стол зь мікрафонам і крэсла. Нічога вартага ўвагі не адбываецца. Уваходзіць Акторка.

ПРАЯВА ДРУГАЯ

Уваходзіць драматург.

АКТОРКА Гэта ты напісаў?

ДРАМАТУРГ Я.

АКТОРКА Пра гэтманскую булаву?

ДРАМАТУРГ Я.

АКТОРКА І пра дамавікоў?

ДРАМАТУРГ Я.

АКТОРКА І табе ня сорамна?

ДРАМАТУРГ Не.

АКТОРКА Ты што, адну парнаграфію пішаў?

ДРАМАТУРГ А ты ведаеш розніцу паміж парнаграфіяй і эротыкай?

АКТОРКА І гэта ты будзеш пісаць пра Скарыну?

ДРАМАТУРГ Так.

АКТОРКА Уяўляю сабе. А там жаночыя ролі будуць?

ДРАМАТУРГ Трэба параіцца з Рэжысэрам.

АКТОРКА Тады райся са мной, я ягоная жонка.

ДРАМАТУРГ А што ты можаш?

АКТОРКА Усё, што пажадаеш.

ДРАМАТУРГ Жонку Марціна Лютара, заснавальніка пратэстанства.

АКТОРКА Зараз?

ДРАМАТУРГ Хочаш ролю? - дэманструй.

АКТОРКА Жонка Лютара прывабна: выглядае ў мясяцовым святле (скідае чаравікі). Я маю рацыю?

ДРАМАТУРГ (маўчыць)...

АКТОРКА Яна занадта прывабна выглядае, калі ідзе да ложка.

ДРАМАТУРГ (маўчыць)...

АКТОРКА (распранаецца)...

ДРАМАТУРГ Мне цікавіць эротыка, а не парнаграфія.

АКТОРКА Розніцу растлумачыш майму мужу (правальваецца ў ложак).

ДРАМАТУРГ Мужу тлумачыць будзеш ты (ідзе да ложка, па дарозе скідае пінжак і гальштук).

ПРАЯВА ТРЭЦЯЯ

Зьяўляецца Рэжысэр, сядзе за столік.

ДРАМАТУРГ (ня бачыць Рэжысэра). Мужу тлумачыць будзеш ты, а я растлумачу, як павінна выглядаць пані Лютарова (расшпільвае кашулю).

Рэжысэр кратае мікрафон. Драматург спыняецца.

РЭЖЫСЭР Ты маеш кепскую звычку: думаць уголас.

ДРАМАТУРГ Прафэсійная хвароба.

РЭЖЫСЭР Дарэчы, якая пані Лютарова? Ты мне абяцаў зрабіць сур'эзную рэч, без жанчын.

ДРАМАТУРГ Абяцаў, але не атрымалася.

РЭЖЫСЭР Ведаю я: спачатку ў п'есе зьявіцца пані Лютарова, а за ёю вось такі лохак, гэтманская булава, дамавікі. Твая стыхія, але мы дамаўляліся на сур'эзную рэч.

ДРАМАТУРГ У гэтых справах нельга паўтарацца.

РЭЖЫСЭР Давай бяз гэтых спраў наогул. Таму што памяць Скарыны мы павінны ўшанаваць на поўным сур'эзе. 500 гадоў.

ДРАМАТУРГ (б'е нагой у ложак) Сам вінаваты, не прыбраў з папярэдняга спектаклю, правакуеш.

РЭЖЫСЭР Ды гэта зь дзіцячай казкі "Іван Сучы сні залатія гузікі", беларускі фальклёр (падыходзіць, зазірае ў ложак, знаходзіць жонку). А ты што тут робіш?

ДРАМАТУРГ Не яна робіць, а мы робім - працуем над сцэнай у спачывальні ў доктара Лютара.

РЭЖЫСЭР Я адчуваю, якая тут ішла праца. Ты чаму ў ложку? Чаму ў такім выглядзе?

АКТОРКА Я пані Лютарова.

РЭЖЫСЭР А ён доктар Лютар, распранаецца, каб пазабаўляцца з майё жонкай? У майм тэатры? Ці ён Іван Сукін сын залатны гузікі?

ДРАМАТУРГ Ня Лютар, а Скарына.

РЭЖЫСЭР Яшчэ лепей: Скарына ў спачывальні Лютара забаўляецца з майё жонкай.

АКТОРКА Не з тваёй жонкай, а з пані Лютаровай.

РЭЖЫСЭР А мне якая розьніца, мне што далей рабіць? Ты за мной замужам ці за Лютарам? І наогул, адкуль у п'есе ўзяўся Лютар?

ДРАМАТУРГ Ты што? Ты гэта ўсё ўсур'ез?

РЭЖЫСЭР А ён, можна падумаць, жартам?

ДРАМАТУРГ Думаеш, у мяне хопіць на гэта нахабства? Ты сам мяне запрасіў, а я такім чынам час баўлю? Мы працуем над новай сцэнай.

АКТОРКА Ты мне ня верыш?

РЭЖЫСЭР Я ведаю сваю жонку і тваю літаратуру. Папярэдхвалі мяне сябры, каб з табою ня звязваўся.

АКТОРКА А думаеш, у Лютара была лепшая жонка?

РЭЖЫСЭР Лютар, Лютар, хопіць мне галаву тлуміць. Што вы прычапіліся да гэтага Лютара, адкуль яго выцягнулі?

АКТОРКА Ён дзеля мяне гэта прыдумаў. І Лютара і ягоную жонку.

РЭЖЫСЭР Ён прыдумаў. П'еса пра Скарыну. Дзеля чужой жонкі можна прыдумаць што заўгодна.

ДРАМАТУРГ Мне можа ня верыць, але гэта гістарычны факт, апісаны ў кнізе Барталамея Капітара.

РЭЖЫСЭР А хто гэта? Відаць, такі ж драматург, як і ты?

ДРАМАТУРГ Гэта гісторык шаснацатага стагоддзя. Вось таму я драматург, а ты толькі рэжысэр.

РЭЖЫСЭР І што ён напісаў?

ДРАМАТУРГ Ён напісаў, як у Вітэнбэргу прафэсар Мелангтон - настаўнік Германіі, духоўны брат Лютара...

РЭЖЫСЭР Прафэсар жанаты?

ДРАМАТУРГ Цікавы ход, можна раскінуць сцэну на два ложкі.

РЭЖЫСЭР Ні ў якім разе, хопіла зь мяне і аднаго.

ДРАМАТУРГ Як хочаш. Дык вось: гэты Мелангтон запрасіў да сябе на госьці Скарыну. Трэцім на вячэру быў запрошаны Лютар.

АКТОРКА З жонкай.

ДРАМАТУРГ Не, пані Лютарова засталася дома.

РЭЖЫСЭР Вось гэта мне падабаецца. Гэта сур'эзна. Доктар Марцін Лютар, доктар Францішак Скарына, прафэсар Мелангтон - сур'эзны тэалогічны дыспут. Яны вырашаюць лёс Эўропы. І ніякіх жанчын. Да таго ж Лютар сьвятар, адкуль у яго жонка?

АКТОРКА Ён жа пратэстант, яму можна.

ДРАМАТУРГ А ня верыш, спраўдзі ў Секендорфа. На вячэры ў Мелангтона Лютар быў настолькі захоплены талентамі чужаземнага доктара, што запрасіў Скарыну да сябе на госьці і абяцаў падараваць сваё выданьне Бібліі, гэта, як прынята лічыць, першы пераклад Сьвятога пісаньня на народную мову.

РЭЖЫСЭР Клас, зразумеў ход. А Скарына яму падорыць сваю і быццам між іншым заўважыць, што выдаў свой пераклад на восем гадоў раней: Лютар у 1525 годзе, а Скарына ў 1517-м.

АКТОРКА Ну, пачалася цягамціна. Хто гэта будзе глядзець, каму гэта цікава?

РЭЖЫСЭР Ведаеш, як гэта будзе прыгожа глядзецца? Доктарская мантыя. Вось такія фаліянты.

ДРАМАТУРГ Ну, як, падабаецца завязка? Будзем працаваць?

РЭЖЫСЭР А зможаш раскруціць гэты сюжэт, каб глядзелася? ДРАМАТУРГ Барталамей Капітар усё да мяне раскруціў. Застаюся на дыялёгі расьпісаць.

РЭЖЫСЭР Давай працаваць. Паглядзім, што з гэтага выйдзе.

Выходзіць.

ДВУЯ ДРУГАЯ

ПРАВА ПЕРШАЯ

Спачывальня Марціна Лютара. Той жа ложак.

Уваходзяць Рэжысэр і Драматург, сядуць за столік зь мікрафонам. Рэжысэр кратае мікрафон.

ПРАВА ДРУГАЯ

Уваходзіць Лютар.

ЛЮТАР Гэй, слуга! (звоніць у званочак).

ПРАВА ТРЭЦЯЯ

Уваходзіць Слуга. Моўчкі чакае загаду.

ЛЮТАР Стоя накрывай на траіх. На вячэру запрошаны Францішак Скарына.

Слуга выходзіць.

ЛЮТАР Пачакай, пачакай. Францішак Скарына, а ці ня той гэта Францішак-католік? Мне ж даўно казалі сябры: "Сьцеражыся доктара Францішка-католіка". І як я адразу ня ўспомніў, не зразумеў, што гэта ён - найхітрэшым прайдзісьвет, езуіт і папскі шпіён?

ПРАВА ЧАШЬВЕРТАЯ

Уваходзіць пані Лютарова.

ЛЮТАР Мяне папярэдхвалі, што яму біскупы дзьве тысячы залатых далі на тое, каб мяне са сьвету зьміў. Я ўжо ня раз зьведаў падкопы д'ябла.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты, Марцін, прыдбаў кепскую звычку - думаць уголас.

ЛЮТАР Я мушу тэрмінова ехаць у Таргаў.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты ж запрасіў на вячэру нейкага доктара?

ЛЮТАР Запрасіў, а цяпер перадумаў. А ты кладзіся спаць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А як жа твой госьць?

ЛЮТАР Ён ня прыйдзе.

Пані Лютарова знікае ў ложку. Лютар выклікае Слугу.

ПРАЯВА ПЯТАЯ

Лютар і Слуга.

ЛЮТАР Я ад'яжджаю. Да мяне павінен прыйсці адзін чалавек. Яго ў дом не пускай. Скажы, няма гаспадара, зьехаў. І сьцеражыся яго, бо ён чараўнік і езуіт.

СЛУГА Як гаспадар пажадае. (убок) Знайшоў дурня, сам уцякае, а мне заставайся.

ЛЮТАР У дом не пускай, асабліва ў спачывальню, каб не зачараваў часам. Бо найхітрэйшы прайдзісьвет (ад'яжджае ў Таргаў).

ПРАЯВА ШОСТАЯ

Скарына і Слуга ў доме Лютара.

СКАРЫНА (з фаліянтам пад пахай) Доктар Францішак Скарына да доктара Марціна Лютара (спрабуе прайсці і зазірнуць у спачывальню).

СЛУГА Гаспадар зьехаў. Наказваў пана ў дом не пускаць, асабліва ў спачывальню.

СКАРЫНА Я ж яшчэ нічога не пасьпеў яму зрабіць, нават кнігу не паказваў. Дык што гаспадар казаў?

СЛУГА Што пан доктар чараўнік і езуіт.

СКАРЫНА Што праўда - то ня грэх. Патрымай кнігі, а я твайму гаспадару цмдулку напішу.

Слуга бярэ фаліянты, спрабуе разабраць, што ў іх напісана.

Тым часам Скарына падыходзіць да стала, сядзе, піша.

СЛУГА Літары нейкія незразумелыя. Кабала нейкая. Відаць, і кніга чароўная, падкінуць вырашму.

СКАРЫНА Мацней трымай, бо ногі адаб'е, як упусьціш.

СЛУГА (выпускае фаліант з рук, уцякае) Кабала! Кабала!

СКАРЫНА (падмае фаліант) Добры гаспадар такога падахліўца трымаць ня будзе. Кнігу на падлогу кінуў. Немчура. Лютар мне сваю Біблію дакладраваў падарыць. У кабінэце, відаць, пакінуў. Пэдант. Гасьцёўня неблагая (шукае выданьне Лютара і не знаходзіць). Нічога, не апошні дзень я ў Вітэнбэргу. Сустрэнемся - перададзь, разам з прабачэньнямі. Яму ўжо, як католік, то і папскі шпіён. Даволі звычайны дом, як і іхняя царква. Цікава, а што ён так за спачывальню перажывае? Калі мы робім адну і тую справу, друкуем адну і тую кнігу, то і ў ягонай спачывальні я не павінен адчуць сябе чужым (заходзіць у спачывальню). Прывабная спачывальня!

ПАНІ ЛЮТАРОВА (з ложка) Марцін, гэта ты?

СКАРЫНА Не, не я.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А хто?

СКАРЫНА Доктар Францішак.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Як мне абрыдлі гэтыя дактары! Пан, відаць, такі ж доктар, як і мой Марцін - кніжнік, пацук бібліятэчны?

СКАРЫНА Я двойчы доктар. І вучыць, і лячыць, і маляваць, і на ложку скакаць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Пан француз?

СКАРЫНА Горш.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Італьянец?

СКАРЫНА Не, я негр.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Што, на самой справе? (пасьпешліва падмаецца з ложка).

СКАРЫНА Што, не падобны?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Пан ня толькі доктар, але й хартаўнік.

СКАРЫНА У Марціна Лютара занадта прыгожая жонка.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Што гэта значыць - занадта? Дарэчы, як пан сюды трапіў і што збіраецца рабіць?

СКАРЫНА Твой Марцін запрасіў мяне й дакладраваў прэзентаваць самае дарагое, што мае. Я й ня ведаў, што ў немцаў такі звычай - прэзентаваць жонка. Але я ня супраць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Пан пераходзіць межы прыстойнасці. Прыходзе заўтра, Марцін падорыць табе паперку.

СКАРЫНА Па-першае, у спачывальні немагчыма перайсці мяжу прыстойнасці, ва ўсіх разе, мне гэтага яшчэ ніколі не ўдавалася. Па-другое, паперка будзе вельмі дарэчы, я намалю на ёй твой партрэт. Але толькі пасля таго, як.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Пасля чаго?

СКАРЫНА Пасля таго, як ты дасі на гэта згоду.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Я ня дам. Нашто мяне маляваць, нашто мне партрэт?

СКАРЫНА Не табе, а мне. Я ўстаўлю яго ў Сьвятое пісаньне.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Гэта ж грэх, і наогул, нашто партрэт у Сьвятых пісаньні?

СКАРЫНА Кніжкі з малюнкамі, а тым больш з аголенымі пчугаўнямі куды цікавейшыя за тую нудоціну, што робіць твой Марцін. Кочаш, чытай як Сьвятую кнігу, хочаш - як зямную. Каб і для душы і для цела. Прэмна.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ведаеш, самога сябе малюй у Сьвятых пісаньні.

СКАРЫНА Я ўжо даўно намалюваў.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Маніш, маніш. Такі грэх. Мой муж цябе не запрасіў бы.

СКАРЫНА А ён і ня бачыў (выходзіць у гасьцёўню, вяртаецца з разгорнутай кнігай). Калі ласка.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А чаму не аголены? Я ж казала, маніш.

СКАРЫНА Калі маляваў, было халодна, ня тое, што зараз.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (бярэ кнігу) Нічога не зразумела, адкуль тут відаць, што гэта Сьвятое пісаньне?

СКАРЫНА Калі ня верыш, слухай, зачытай, у перакладзе: "Біблія беларуская, зробленая доктарам Францішкам Скарынам". А ты ня верыла.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ну ты даў! Біблію напісаў, можа ты яшчэ і сьвет сам стварыў?

СКАРЫНА Сьвет ня сьвет, а твой партрэт намалю, распранаўся.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Бач ты, які спрытны, я зараз слугу паклічу.

СКАРЫНА Кліч. Я Біблію зрабіў, а яна мяне служкам палюхаць будзе. Кліч!

ПАНІ ЛЮТАРОВА І паклічу!

СКАРЫНА Кліч, не дапаможа.
ПАНІ ЛЮТАРОВА Гэй, слуга!

ПРАЯВА СЕМАЯ

У спачывальню заходзіць Слуга.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Пакажы пану двойчы доктару дзверы.
СКАРЫНА (да Слугі) Хадзі сюды. Пакладзі руку на кнігу.

Слуга падыходзіць, але рукі хавае за сьпінаю.

СКАРЫНА Руку на кнігу кладзі, а ня тое ў рыбу ператвару, і захлынецца тут!

Слуга памянае калаціца ад страху і кладзе руку на кнігу.

СКАРЫНА Чацеў у птушку ператварыць, але зь цябе толькі муха атрымаецца. Бачыш на маім партрэце муху? Рыхтык ты. Адчуваеш, крыльцы на сьпіне варушацца?

СЛУГА (крычыць) Аааааа, кабала, кабала! (кідаецца ўцякаць, зьбягае).

СКАРЫНА (наўздагон яму тупае нагамі і крычыць) Ууууу...

ПАНІ ЛЮТАРОВА А сапраўды, чаму на тваім партрэце муха намаляваная, яна ж Біблію не пісала?

СКАРЫНА А так, дзеля сьмеху. Дурняў палюхаць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Я сур'эзна пытаюся, можа гэта пчала? Біблія ўсё ж такі.

СКАРЫНА Можа і пчала. А я несур'эзны чалавек. Вось намаляваў стварэньне, цяпер хай у сур'эзных галовы баляць. І ведаеш, колькі будуць балець?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Кажаш, што ты мастак. Пакуль што бачу, ты толькі балбатаць мастак. Яшчэ невядома, хто гэтыя малюнкі рабіў.

СКАРЫНА Пакуль сам сябе не намалюеш, ніхто цябе не намаляе. Ну, як? Даш згоду быць намаляванай?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ведаю я цябе. Уяўляю. Выставіш усяму сьвету, ды яшчэ падпішаеш: пані Лютарову маляваў доктар Францішак Скарына пад той час, калі самога Лютара не было дома. Марціна шкада, усе са старога сьмяянца будуць.

СКАРЫНА Толькі гэтага я баімся? Не, я ўсё абстаўлю. Вышэйшым гатункам пойдзе. Напрыклад, ты, як Юдзіф з галавой Алаферна на талерцы, або наложніца цара Саламона ў руках, магу Марыя-Магдаленай.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А Боскай Маці зможаш?

СКАРЫНА Толькі з павагі да сьвятой справы пана Лютара. Але тут ёсць адзін далікатны момант: у Маці Боскай грудзі павінны быць такія, каб толькі Крысту цалаваць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А хто іх бачыў?

СКАРЫНА Я пакуль і тваіх ня бачыў.

Пані Лютарова скача ў ложак, хаваецца ў ім з галавой. Выкідае адтуль сукенку. Потым паказваецца з ложка па пояс, дэманструе Скарыну свой аголены стан.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ну як?

СКАРЫНА Мне падабаецца.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Яму падабаецца. І толькі? А дзе твае пендзікі і папера?

СКАРЫНА Прыйдзе Марцін і падорыць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Так што, ты прапануеш чакаць Марціна?

СКАРЫНА Чакаць можна па-рознаму. Дарэчы, чалавек я несур'эзны, а мастак, наадварот, зь мяне сур'эзны аж занадта. Цябе, каб намаляваць, я павінен ведаць, як самога сябе, адчуваць сабой. Трэба вывучыць форму, прайсьціся рукамі па абрысах. Вось Маці Боскую я намаляваць і зараз магу, як тую муху, але цябе я павінен вывучыць як матэрыял, каб і з заплюшчанымі вачыма намаляваць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА За Боскую Маці табе сьвятая інквізіцыя язык адрэжа.

СКАРЫНА Язык ня самае страшнае.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Можаш далей не казаць. Я і так усё разумю і пачынаю мерзнуць.

СКАРЫНА Люблю здагадлівых (скача ў ложак).

ПАНІ ЛЮТАРОВА А раптам вернецца Марцін? (паказвае голаў з ложку).

Інтананцы набываюць эратычнае адценьне. З ложку ўздымаецца Скарынава рука і ўціскае галаву пані Лютаровай у ложак.

СКАРЫНА Непрэмная атрымаецца сцена для цябе. А мне давядзецца на дзень раней зьехаць зь Вітэнбэргу.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Добра, што ты каталік.

СКАРЫНА А мне дым і ня шкодзіць, што ты пратэстантка.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ведаеш, да чаго мой Марцін дайшоў? Напісаў, што з жонкай трэба маркітавацца два разы на...

СКАРЫНА (перабівае) На дзень?

ПАНІ ЛЮТАРОВА На тыдзень, блага ты ведаеш Марціна.

СКАРЫНА Нямецкія забабоны.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Францішак, а ты мяне кахаш?

СКАРЫНА Я цябе выратую.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Францішак, а ты мяне намалюеш? Трэба ж пасьпець да прыходу мужа і тое, і гэтае.

СКАРЫНА Я намалюю цябе пазьней, па памяці. У мяне выдатная зрокавая памяць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты ж у мяне такі геніяльны.

СКАРЫНА Сам ведаю.

ПАНІ ЛЮТАРОВА А ты шмат жанчын маляваў?

СКАРЫНА Немак першы раз даводзіцца маляваць.

ПРАЯВА ВОСЬМАЯ

Уваходзіць Лютар.

ЛЮТАР Гэй, слуга, дзе ты падзеўся? А ці прыходзіў доктар Францішак? Няма... Зьнік некуды. Пайду ў жонкі запытаюся (кіруецца да спачывальні).

Скарына выскаквае з ложка, пасьпявае абуць чаравікі. Кідае позірк на свае голыя лыткі, спрабуе абцягнуць на іх доктарскую мантыю. Потым прысядае такім чынам, каб мантыя апусьцілася да

падлогі і закрыла ляткі. З ложка паказваецца пані Лютарова, захінае твар рукамі і хаваецца зноў.

У спачывальні заходзіць Лютар.

СКАРЫНА Вітаю пана Лютара. Як добра, што ён прыйшоў, а то я ўжо збіраўся адыходзіць, ды не было на каго пакінуць вашу пані Лютарову.

ЛЮТАР Пан Францішак? А што здарылася? Як хто падмяніў пана (набліжаецца, прымержаецца да Скарыны ростам). Учора ўвечары мы былі роўныя, мне здавалася, а цяпер я вышэйшы...

СКАРЫНА Бачыць пан, ледзь ногі перастаўляю (ідзе да ложка).

ЛЮТАР Гэта я й сам бачу. Дык што здарылася?

СКАРЫНА Прыйшоў я ў прызначаны час. І ўбачыў, як з дому ўцякаў Слуга. Падумалася: "Відаць нешта нядобрае здарылася ў доме пана Лютара!" І не памыліўся. Зайшоў. Пуста паўсюль, і толькі са спачывальні чуўся такі далікатны стогн. "Пані Лютарова", - і зноў не памыліўся. Падбег, а яна памірае! Сэрца спыняецца.

ЛЮТАР Дзіўна, дзіўна. Сыходзіў - здаровая была, ды яна дагэтуль ніколі не хварэла.

СКАРЫНА Рабакі да сэрца падмышлі. Яно заўсёды так, нечакана здараецца.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (паказвае галаву з ложку) Так, так, усё было менавіта так. Мне было так блага, і Слуга ўцёк. А тут нечакана з'явіўся пан Францішак.

ЛЮТАР Што, Слуга ўцёк?

СКАРЫНА Але, такі палахлівец. Збаяўся, што пані Лютарова памрэ.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Так, так. З'явіўся пан Францішак і мяне выратаваў.

ЛЮТАР (зазірае ў ложку) І як ты сябе зараз адчуваеш?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Зараз? Выдатна!

ЛЮТАР (выцягвае з ложку Скарынава нагавіц) А гэта што? Што гэта? Я ў вас пытаюся?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Нагавіц...

СКАРЫНА (выпростаецца, робіцца вышэй за Лютара, годна падыходзіць, урачыста бярэ нагавіц) Гэта сьвятая рэліквія. Нагавіц сьвятога Георгія. Гэта яны выратавалі пані Лютарову.

ЛЮТАР Ня веру ні я, ні мая жонка ні ў якія сьвятныя рэліквіі, кіба пан забыўся, што я рэфарматар? Каталіцкія забабоны ў маім доме. Як ты магла?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Гэта пан Францішак...

ЛЮТАР Ня веру я ні ў якія сьвятныя рэліквіі, і табе верыць забараняю. Урэшце рэшт мы пратэстанты.

СКАРЫНА У нагавіц сьвятога Георгія можна ня верыць, я згодны. Мне падабаюцца ідэі рэфармацыі. Але я павінен нагадаць пану Лютару, што я, між іншым, і доктар лекарскіх навук. У дыплём Падуанскага ўніверсітэта можна верыць? (дастае з нагавіцаў дыплём, падае Лютару і надзявае нагавіц)

ЛЮТАР Дыплём на імя Францішка Скарыны.

СКАРЫНА А на чым яшчэ?

ЛЮТАР На імя сьвятога Георгія, нагавіц ж ягонны.

СКАРЫНА Усё слушна, але надзетныя яны, як можна бачыць, на мне.

ЛЮТАР Як ні круці, але не хапае адных нагавіц.

СКАРЫНА Мае засталіся ў Маскве, у Георгіеўскай зале.

ЛЮТАР Пан доктар паўсюль ходзіць з голымі ляткамі? А мне спачатку падалося, што толькі ў маім доме.

СКАРЫНА Зайшоў я нека перад ад'ездам з Масквы ў Георгіеўскую залу. На той час у царкве нікога не было. Перад царскай брамай заўважыў нагавіц сьвятога Георгія. Тут узнікла ў мяне жаданьне прымераць іх, адчуць сябе ў якасьці сьвятога. Скінуў свае нагавіц, надзеў Георгіеўскія, дыплём у іх паклаў. У гэты момант зайшоў туды архімандрыт і заўважыў, што нагавіц зьмяніліся, сталі лепшымі, навейшымі. І як укленьчыць: "Сьвяты цуд, сьвяты цуд! Нагавіц сьвятога Георгія аднавіліся!" Такі найўны чалавек, нават падумаць ня мог, што ў некага хопіць нахабства зьняць з брамы сьвятую рэліквію. З таго часу вось даводзіцца хадзіць у нагавіцах сьвятога. Мне здаецца, такое не парочны ідэям рэфармацыі, якія я вельмі аважаю.

ЛЮТАР Дык маскоўскія скізматыкі і дагэтуль моляцца на звычайныя нагавіц ў Георгіеўскай зале?

СКАРЫНА Так.

ЛЮТАР І дыплём пан Францішак паклаў у нагавіц сьвятога Георгія?

СКАРЫНА Так. Не пакідаць жа Георгію, ён на маё імя выпраўлены.

ЛЮТАР Хвілінку, пан жа атрымаў дыплём у Падуі. То адкуль у Маскве ўзяўся Падуанскі дыплём?

СКАРЫНА У Маскве ў мяне быў Кракаўскі дыплём - дыплём м-стака. Яго і паклаў. А ў Падуі быў Падуанскі - лекара. Вось сюды паклаў Кракаўскі, а сюды Падуанскі. І няхай пан доктар мяне ня блытае.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (вылазіць з ложку закутаная ў коўдру) Марцін, ты запрасіў чалавека, а сам зьехаў, кінуў мяне тут паміраць, а ён мяне выратаваў. І цяпер ты, як езуіт-інквізітар учыняеш тут допыт. Мы павінны быць удзячныя. Людзі ж даведаюцца, і што пра нас казаць пачнуць у Вітэнбергу?

СКАРЫНА Я ўдзячны пані Лютаровай за тое, што яна так высока цэніць мае здольнасьці. Аб чым гаворка? Я ўжо бязьм жна ўдзячны, што пазнаёміўся з панам Лютарам.

ЛЮТАР Я абяцаў пану Францішку прэзентаваць сваё выданьне сьвятога пісаньня (выходзіць).

ПАНІ ЛЮТАРОВА Дык ты намалюеш мяне?

СКАРЫНА Каб падабенства было дакладае, трэба правесыці яшчэ пару сэансаў. З заплюшчанымі вачыма яшчэ не намалюю. Не дайшоў да кандыці. Адным вокам усё ж такі падглядаць даждзецца.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Яшчэ пару сэансаў, кажаш? Я ня супраць. Лютар засьне, мы і сустрэнемся.

СКАРЫНА Мне сюды прыходзіць зноў небяспечна. На гэты раз уратаваў сьвяты Георгій, другі раз можа й не спрацаваць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Лепш я да цябе прыйду. Толькі куды?

СКАРЫНА Я ў Мелангтона жыву. Прыходзь, толькі пазьней, каб гаспадары моцна пазасыналі.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты Мелангтона напай, каб добра спаў. Ён і не пачуе, як я прыйду. Пракрадуся паўз ягоную спачывальню і адразу ў тваю, ты толькі дзьверы загадзя адмакні.

СКАРЫНА Згода.

ПРАВЯ ДЗЕВЯТАЯ

Уваходзіць Лютар. Працягвае Скарыну кнігу.

ЛЮТАР Вось самае дарагое, што маю.

СКАРЫНА Разумею пана доктара. У нас самае дарагое адно на дваіх. Што можа быць даражэйшае за Сьвятое пісаньне? (Бярэ кнігу) Як ні было мне тут прыемна, але надыйшоў час разьвітацца. Цёмна ўжо. Мушу ісьці. Маё панаваньне пану Лютару і пані Лютаровай.

ЛЮТАР А, дарэчы. Пан доктар спыніўся ў нашага брата Мелангтона?

СКАРЫНА Так. Апошнюю ноч пабуду ў ягоным доме і паеду.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Куды?

СКАРЫНА Гэтага нікто ня ведае (сыходзіць).

ПАНІ ЛЮТАРОВА Да пабачэньня, пан Францішак.

ЛЮТАР Да пабачэньня, да пабачэньня, пан доктар, ня ведаю ўжо якіх навук. Мы яшчэ сустрэнемся.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты нешта сказаў?

ЛЮТАР Я і з табой яшчэ разьбяруся! Заўтра пагаворым. Кладзіся спаць!

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ты некуды сабраўся?

ЛЮТАР Кладзіся спаць, я сказаў! Я зноў еду ў Таргаў.

Чакае, пакуль жонка ляжа ў ложка і толькі тады сыходзіць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Шкада, каб ведаць, што стары зьездзе, то Францішку можна было б і за рогам пачакаць, а зараз даўдзецца цягнуцца такой цемрай да Мелангтона. (устае, апрамаецца) Не, рана яшчэ ісьці. Раптам Марцін вернецца. Ды й Францішку трэба добра Мелангтона апрацаваць, каб спаў і нічога наўкола ня бачыў і ня чуў.

ДЗЕЯ ТРЭЦІЯ

Тыя ж.

РЭЖЫСЭР (кратае мікрафон) Дастаткова. На сеньня ўсё.

Акторка выходзіць. Рэжысэр з Драматургам устаюць, ідуць да ложка.

ДРАМАТУРГ Мы ж дамаўляліся. Я табе зрабіў тэалігічны дыспут у Мелангтона па вышэйшым гатунку. Ты ў ім кожную дэталюк выточваў. А над гэтай сцэнай працаваць ня хочаш. Ну, што гэта за акт? Схаваліся ў ложак, і нічога не відаць. Не па-мастацку атрымалася. Мог бы два цені на сьцяну запусьціць, або заслону паўпразрыстую, нахштальт сеткі. І стварыў бы растр. Было б прыстойна. А так абы што. Ты паглядзі, што атрымалася: Скарына скача ў ложак, скача з ложка.

РЭЖЫСЭР Што ты напісаў, тое я і зрабіў.

ДРАМАТУРГ Я раблю літаратуру, а ты робіш спектакль. Я ня буду ўсё паўзы па сэкундамерам расьпісваць.

РЭЖЫСЭР Ну і падпісвай: п'еса для чытаньня, я гэта дарабляць ня буду, і нікому паказваць не зьбіраюся.

ДРАМАТУРГ Чаку гэта ня будзем?

РЭЖЫСЭР Я ня ты, я са Скарыны і Лютара зьдзеквацца не магу. Пачыналі працу, ты мне як абцяў? Напісаць сур'язны ману-

12.

мэнтальны твор, па магчымасьці ў верхах, нахштальт Фаўста. Узяў бы сапраўднага Фаўста ды нарэзаў зь яго цытат. Паставіліся б нармалёва.

ДРАМАТУРГ На клясыку пацягнула, то і ставіў бы клясыку. Ты мне галаву не дуры. Скарына, Лютар яго хваляюць! Які ж ён Скарына - звычайны актор. Сеньня ён Скарына, заўтра - сьвяты Гергі. Рэплікі яму я напісаў, мне за іх і адказваць. А ты проста за жонку сваю баісься. Ня хочаш яе аголеную на сцэне дэманстраваць, таму і ў ложак схваў.

РЭЖЫСЭР Тады здымай імя Скарыны і Лютара, гані камедыю. Якія ж яны пасьля гэтага дзеячы Адраджэньня?

ДРАМАТУРГ А ты ўяўляеш сабе эпоху Адраджэньня? Ты ведаеш, што Петрарка і Бакача жылі пры каралеўскім двары, дзе адна французкая графіня атруціла друію пры дапамозе клізмы. А праз год забіла ва ўласным ложку мужа каралевы. Двор гэты, як пісалі сучасьнікі, нагадваў публічны дом. Што Мікелянжэла зламаў нос Леанарда да Вінчы і жаліва зьнявечыў твар адному нямецкаму ювэліру. А знакаміты скульптар Тарджыяні сам расказваў Бенвенута Чэліні, як аднойчы так моцна ўдарыў маладога Мікелянжэла кулаком у нос, што нос ператварыўся ў аплатку. На што Чэліні расказаў пра тое, як ён катуе й забівае каханак, а потым выхваляўся злачынствамі, якіх нават і не рабіў. А Франсуа Рабле? Як мінімум у дзевяці краінах Франсуа Рабле быў прысуджаны да сьмяротнае кары. Ты думаеш, Скарына быў лепшы за іх?

РЭЖЫСЭР Ты на мяне ня цісьні. Ты мне Скарыну зрабі такога, каб ня сорамна было ні за яго, ні за сябе.

ДРАМАТУРГ А мне ня сорамна ні за сябе, ні за Скарыну. Я раблю эпоху Адраджэньня такой, якой яна была.

РЭЖЫСЭР Я не магу гэта паставіць.

ДРАМАТУРГ А я не магу рабіць бронзавых ампірных балванкоў-ідалаў.

РЭЖЫСЭР Вось і дамовіліся. Ты шукай сабе іншага рэжысэра, а я знайду іншага драматурга.

Выходзяць.

І Н Т Е Р М Э Д Ъ Я

3-за кулісы уваходзяць філёзафы: Фрыдрых і Людзьвіг, ідуць праз сцэну, не зважаючы на залю. Гавораць па-німецку. Тэкст даецца ў перакладзе.

ЛЮДЗЬВІГ (да Фрыдрыха) ... Было б, сапраўды, сафізмам ня толькі сьмешным, але й неразважым грунтаваць і тлумачыць жа-ніцьбу Лютара, зыходзячы не з праваў розуму і прыроды, а ста-ноўчым заповітам, выслёжым зь Бібліі. Тады мусім даводзіць, што ў Бібліі згадваецца Катарына фон Бора, як наканаваная яму жонка, што Лютар ажаніўся з Катарынай на падставе пэўных Біб-лейскіх словаў. Чалавек, які наважыўся ажаніцца не самастойна, а на падставе Бібліі, ня здолее сам абраць тую ці іншую асобу. Але ж абраць можна толькі адну. Якую ж? Гэта галоўнае.

Людзьвіг з Фрыдрыхам нетаропка заходзіць за супрацьлеглую кулісу. Праз хвіліну зьяўляюцца зноў, ідуць у адваротным кі-рунку.

13.

ФРІДРІХ (да Людзвіга) ... а што адбылося замест гэтага? Немец-манах па прозьвішчу Лютар з'явіўся ў Рыме. І гэты мніх, з усімі помсэлівымі інстынктамі храца-недаробка, што захраслі ў ягоным цэле, абурнуўся ў Рыме супраць Рэнэсансу... Замест таго, каб зь вялікай пашанай асэнсоўваць душою тое пачварна-вялікае, што здзейснілася, - а менавіта, пераадольваньне хрысьціянства ў самым ягоным асяродку. Ён толькі ўмацоўваў гэтым відовішчам сваю нянавісьць. Рэлігійны чалавек думае толькі пра сябе...

Фрыдрых зь Людзвігам выходзяць за кулісу.

АКТ ДРУГІ

І Н Т Е Р М Э Д И Я

Зноў з-за кулісы ўваходзяць філёзафы, рухаюцца тым жа чынам: ад адной кулісы за другую і наадварот.

ФРІДРІХ (да Людзвіга) ... Лютар убачыў псаваньне папства, тады як мажліва было намацаць рукамі адваротнае: старажытнае псаваньне, першародны грэх, хрысьціянства ўжо не было на папскім троне! А панавала жыцьцё! Сьвята жыцьця! Вялікае Так, зьвернутае да ўсяго новага, прыгожага, дзёрзкага!.. І Лютар аднавіў царкву - ён абвясціў ёй вайну... Рэнэсанс - велічнае дарма. Ах, гэтыя немцы. У што яны нам абыйшліся! Кожнае "Дарма" - справа нямецкіх рук... Признаюся: яны маюць ворагі, гэтыя немцы. (заходзяць за кулісу).

Уваходзяць, сунуцца ў супрацьлеглым кірунку.

ЛЮДЗВІГ (да Фрыдрыха) ... Лютар быў ворагам тэалёгіі, пазьней ён стаў яе прымаць, але толькі дзеля зьнешняй неабходнасьці, толькі з пункту гледжаньня яе карысьці для тэалёгіі. Ён, напрыклад, казаў: (пераймае голас і інтанацыю Лютара) "Я перакананы, што сапраўдная тэалёгія ня здольная існаваць без пэракананьня, што сапраўдная тэалёгія ня здольная існаваць без пэракананьня". У гэтым жа рэчышчы раіў філязофію і Мелангтон: (пераймае голас і інтанацыю Мелангтона) "У імя і на карысьць Бога, якога мы павінны бліжэй за ўсё браць да сэрца, я заклінаю вас не зьневажаць філязофію, неабходную дзеля тэалёгіі".

Выходзяць.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

ПРАЯВА ПЕРШАЯ

Рэжысэр і Акторка.

АКТОРКА Гэтыя яшчэ хто?
РЭЖЫСЭР Гэта нямецкі тэатар, ставяць п'есу пра Лютара.
АКТОРКА А хто зь іх Лютар?
РЭЖЫСЭР Гэта два філёзафы: Фрыдрых і Людзвіг...
АКТОРКА Прагнаў Драматурга?

РЭЖЫСЭР Ён сам пайшоў.
АКТОРКА І што будзеш рабіць далей?
РЭЖЫСЭР Буду думаць, працаваць. Як раней: ціха, спакойна.
АКТОРКА А як жа Скарына?
РЭЖЫСЭР Мне такі Скарына ня трэба.
АКТОРКА Нармалёвы Скарына. Ва ўсялякім разе, лепшы за Лютара.
РЭЖЫСЭР І чаму я тады не прыбраў ложак?
АКТОРКА Цябе з гэтым ложкам заклініла. Усё ж ідзе, як ты хацеў. Адзін толькі фрагмент, а ты кідаеся ў амбіцыі.
РЭЖЫСЭР Ды не на ложку мяне заклініла.
АКТОРКА А, ведаю. У цябе навязьлівая ідэя. Убіў сабе ў галаву, што я табе з Драматургам здраджваю. Таму я не прыймаю ягонаю драматургію.
РЭЖЫСЭР Пра гэта я й думаць забыўся. Мне не за сябе, а за Бацькаўшчыну крыўдна. Мяне толькі адно дзівіць. Здаецца, свой хлопец гэты Драматург. Усё разумее, а піша такое, што агідна. Мы ж павінны адну справу рабіць. Ёсць сацыяльны заказ - ушанаваць памяць Скарыны, а ён выдурвацца пачынае.
АКТОРКА Цябе гэта абуряе? Вось і выдатна. На тое ж і разьлічана. Ён ідзе ад адваротнага. Ты бараніць Скарыну пачаў пасьля гэтай сцэны. Няўжо дагэтуль не зразумеў, што ён правакуе тваю любоў і павагу, выпрабоўвае? І ты купіўся.
РЭЖЫСЭР А мяне няма чаго выпрабоўваць. Мне ня сьмешна, гуче душа баліць і безь ягоных выкабэльваньняў. Яны ж іржаць будучы, як коні.
АКТОРКА Вось у гэтым і ўся кохма. І сьмех, і грэх.
РЭЖЫСЭР Можа і ёсць у гэтым нейкі сэнс. Але я гэтага не прымаю. Глядзіш, і нібы табе сярпом па пэўным мейсцы.
АКТОРКА Можа, табе варта завесці каханку ці, як мінімум, наведваць сэксапаталага?
РЭЖЫСЭР Можа, мне яшчэ ў вар'ятні палячыцца?
АКТОРКА Вар'ятня ад імпатэнцыі яшчэ нікога не ўратавала.
РЭЖЫСЭР Гэта ты сур'ёзна?
АКТОРКА Цалкам. Я маю цябе на ўвазе, як творцу.
РЭЖЫСЭР І на гэтым дзякуй.
АКТОРКА Тады ты яшчэ горш.
РЭЖЫСЭР Ня думаю.
АКТОРКА Ты баізьлівец.
РЭЖЫСЭР А вось тут ты памыляеся.
АКТОРКА Ты за сябе баісься. Пастаў гэта дзеля мяне.
РЭЖЫСЭР Гэта забаронены прыём, так нельга.
АКТОРКА Я на гэта і разьлічваю. Тады ты зробіш гэта дзеля мяне?
РЭЖЫСЭР Драматург сыйшоў, мне самому неяк няёмка яму тэлефанаваць. У нас ня тыя адносіны.
АКТОРКА А калі ён сам зараз прыйдзе, першы руку падасьць, а ты яшчэ падумаеш: паціскаць ці не?
РЭЖЫСЭР Ды я сам бачыў, як ён зьяжджаў.
АКТОРКА Дык ты мне не адказаў.
РЭЖЫСЭР Дзеля цябе я згодны на ўсё.
АКТОРКА Ну дык глядзі, вунь ён стаіць.

ПРАЯВА ДРУГАЯ

Тыя ж і драматург.

ДРАМАТУРГ Вітаю паньства.
РЭЖЫСЭР Мы тут параіліся. Слабая сцена зь Лютарам. Ты змо-
жаш рабіць мацней?
ДРАМАТУРГ У якім сэнсе мацней?
РЭЖЫСЭР Гуляць, дык гуляць. Давай адмочым фарсік.
ДРАМАТУРГ А ты потым не забаісься? Трапятца ня будзем?
АКТОРКА Ён у мяне не баязлівы.
ДРАМАТУРГ Глядзі.
РЭЖЫСЭР У цябе ёсьць прапановы?
ДРАМАТУРГ Ёсьць. Мелангтон таксама быў жанаты. І ягонай
жонцы надта спадабаўся Скарына.
РЭЖЫСЭР Гэта пасыла тэго, як ён вярнуўся ад Лютара?
АКТОРКА А мне там роля будзе?
ДРАМАТУРГ Расклад застаецца ранейшы. Але сітуацыя ўсклад-
няецца. Скарына, як і абыцаў табе, споймае Мелангтона, можа
нават падсыпае соннага зеляля. Але нечакана да яго пачынае за-
ляцацца пані Мелангтонава.
РЭЖЫСЭР Пайшлі працаваць.

Выходзяць.

І Н Т Е Р М Э Д И Я

З-за кулісы ўваходзяць філёзафы: Фрыдрых і Людзьвіг, сунуц-
ца праз сцэну. Гавораць па-нямецку, не зважаючы на залю.

ФРЫДРЫХ (да Людзьвіга) Што добра? Усё, з-за чаго ў чалавеку
ўзрастае пачуцьцё ўласнае сілы, прага ўлады, велічы. Што бла-
га? -- Усё вытворнае ад слабасьці. Што шчасьце? - Пачуцьцё
ўзрастаньня моцы, ўлады, пачуцьцё, што пераадолеў новую пера-
шкоду. Дык няхай гінуць слабыя і вырадкі - першы завет нашай
дабрачыннасьці. Трэба дапамагчы ім загінуць. Што больш шкоднае
за грэх? - Спачуваць слабым - хрысьціянства...

Заходзяць за кулісу, праз хвіліну зьяўляюцца зноў, ідуць у
адваротным кірунку.

ЛЮДЗЬВІГ (да Фрыдрыха, пераймае голас і інтанацыю Лютара)
"Хто ня любіць віна, жанчын і сьпеваў, той на ўсё жыцьцё за-
станеца дурнем." (гаворыць сваім голасам) Гэтае Лютарава вы-
слоўе, няхай сабе й ня лічыцца ў сьвятых кнігах і адпаведна не
зьяўляецца афіцыйным, але, тым ня менш, добра і дакладна зра-
зумелае, яно мае ўсеагульнае значэньне, нават у рэлігійных
адносінах...

Сыходзяць за супрацьлеглую кулісу.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

ПРАЯВА ПЕРШАЯ

Дом Мелангтона. Гасьцёўня, абалал дзьве спачывальні. Увахо-
дныя дзьверы. На вокнах фіранкі. На сталі бутэлькі. Рэжысэр і
Драмабург за столікам зь мікрафонам. Рэжысэр кратае мікрафон.
Мелангтон, пані Мелангтонава, Скарына за сталом у гасьцёўні
п'юць віно.

МЕЛАНГТОН Не, хай пан мяне не пераконвае. Вядома, прафэсар
вышэй за доктара, але ж пан двойчы доктар, і гэта больш за
прафэсара. Таму пану Францішку належыць спаць у лепшай спачы-
вальні, а мы з пані Мелангтонавай прыйдзем у тую (паказвае)
спачывальню для гасьцей. А што ў нас так цёмна?
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Цёмна? Ня можа быць, праўда, Францішак?
СКАРЫНА Сьвятла на тое, каб легчы спаць, дастаткова.
МЕЛАНГТОН Сапраўды, час класьціся спаць. Тэалягічныя дыс-
путы з братам Лютарам вельмі стамляюць. Пра што вы гаварылі?
СКАРЫНА Пра значэньне сьвятых рэліквій.
МЕЛАНГТОН (устае, хістаючыся ідзе ў спачывальню на правы
бок сцэны) Гутэн нахт, гэр Францішак (падае ў ложак, нерухоме).
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (абдымае Скарыну) Ты добра разумеш мову
жэстаў. Дастаткова было аднаго позірку, каб ты з'арментаваўся.
СКАРЫНА Гэта твая ідэя са спачывальняй?
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Табе не падабаецца, што разам з гаспада-
рской спачывальняй у твае рукі трапілася і сама гаспадыня?
СКАРЫНА Не, я проста кепска засынаю на новым мейсцы.
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА А ты зьбіраеся спаць?
СКАРЫНА Але і спаць таксама. Ты ж чула, тэалягічныя дыспу-
ты так стамляюць, нават прафэсароў.
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (пачынае распранаць Скарыну) І якую аса-
лоду толькі знаходзяць мужчыны ў гэтых размовах? Не разумю
СКАРЫНА Ты маеш рацыю. У гэтым я сёньня пераканаўся ў бра-
та Лютара (пачынае распранаць пані Мелангтонаву).
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Чакай, трэба згасіць сьвятло, яшчэ хто
праз вакно пабачыць.

Абодва ходзяць, гасяць сьвечы.

СКАРЫНА Ну я цемра. Нічога не відаць (выцягвае перад сабой
руку, мацае паветра).
ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Не згубіся, хадзі да мяне.

Ідуць насустрач адно адному.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Дзе ты? (чапляецца за ложак, падае ў
яго).

Скарына кіруецца на гук, таксама чапляецца і падае на пані
Мелангтонаву.

СКАРЫНА Нарэшце, цяпер ня згубімся.

Мілуецца.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Куды ты так сьпяшаеся? Цэлая ноч напе-
радзе.

СКАРЫНА Віта брэвіс - жыцьцё кароткае, як сьцьвярджалі
рымляне. Што ж тады казаць пра ноч?

Скарына і пані Мелангтонава працягваюць мілавацца.

ПРАЯВА ДРУГАЯ

З ўваходных дзьвярэй зьяўляецца разгублены Лютар.

ЛЮТАР Ну й цемра (падносіць руку да вачэй). Нават пальцаў не відаць. Няёмка будзіць брата Мелангтона, але што зробіш, трэба папярэдзіць і яго. (навобмацак падбіраецца да ложка, дзе мілуецца Скарына з пані Мелангтонавай).

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (віскнуўшы) Хто тут?

ЛЮТАР Гэта я, брат Лютар. Ня варта палохацца, пані Мелангтонава.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (прыглушана вішчыць яшчэ раз, накрывае Скарыну коўдрай з галавой) Што можа спатрэбіцца ў такі час?

ЛЮТАР Брат Мелангтон сьпіць?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Так... толькі ён...

СКАРЫНА (шэптам з-пад коўдры) Цішэй, бо пабудзіш.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Каго?

СКАРЫНА Мяне... Мелангтона.

ЛЮТАР Брат Мелангтон, у мяне адно пытаньне. Скарына тут?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Тут? Тут яго няма, адкуль ён возьмецца ў нашай спачывальні, ён...

СКАРЫНА (перабірае) Яшчэ не было, не прыйшоў. А што здарылася?

ЛЮТАР Нават у цябе голас зьмяніўся, і чаму ты шэптам гаворыш?

СКАРЫНА Такварэў я, брат Лютар, цяжка, вась і падняцца не магу, і святло не выношу, вочы рэжа, так што выбачай, давядзецца сядзець у цемры.

ЛЮТАР Бачыш, і з табой келска, я прадчуваў гэта, таму і прыйшоў папярэдзіць. Скарыну ў доме не прымай, мне ўжо даўно казалі, што ён найхітравейшы прайдзісьвет, езуіт і папскі шпіён. Мяне папярэдзілі, што яму біскупы дэве тысячы залатых далі, каб нас з табой са сьвету зьну. Казалі, сьцеражыся доктара Францішка-католіка. І як я адразу ня ўспомніў? Не зразумеў, што гэта ён?

СКАРЫНА Блытана гаворыш, брат Лютар. І кажи цішэй, мне вушы таксама балыць.

ЛЮТАР Ведаеш, гэта, хутчэй за ўсё, Скарына цябе зачараваў ці атруціў чым.

СКАРЫНА З чаго ты гэта ўзяў?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Ён жа такі прыемны чалавек, адукаваным, вышталцонам.

ЛЮТАР Брат Мелангтон, я хацеў бы з табой сам-насам перамовіць.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Куды гэта я са сваёй спачывальні пайду?

СКАРЫНА Хто ў доме гаспадар? Калі ласка, пачакай у іншым мейсцы.

Пані Мелангтонава ідзе, кладзецца ў ложак да Мелангтона. Той сьпіць і не рэагуе.

ЛЮТАР Ня ведаю, як прызнацца. Бо надта ж далікатная тэма (намацавае край ложка, сядзе).

СКАРЫНА (адсоўваецца на другі край) Але ж мне ты можаш прызнацца, нас ніхто чужы не пачуе.

ЛЮТАР Ёсьць у мяне адно сумненне наконт Скарыны і маёй жонкі. Увечары прыходжу дадому, а ён у маёй спачывальні без нагавіц ходзіць, і жонка агоденая ў ложку. Ад нечаканасьці да мяне не адразу дайшло. Бо такога нахабства я сабе і не ўяўляў. Не пасьпеў я з'арментавацца, а яны адразу выкручваюцца пачалі. І гэты Скарына, сьлізкі, як гад, на кожнае пытаньне ў яго па тры адказы, затлуміў галаву і высьлізнуў з дому. З жонкай я

разьбіраюся. А гэтаму не дарую. Вось і прыйшоў да цябе параіцца, як да свайго духоўнага брата.

СКАРЫНА Так, непрыемная гісторыя, брат Лютар. Але можа ты памыляеся? Слугу свайго распытай.

ЛЮТАР Гэты Скарына так слугу напалохаў, што той спачатку ўцёк, а як вярнуўся, то яму й мову адняло, кахоціцца ўвесь.

СКАРЫНА Раней за такія рэчы забівалі на мейсцы.

ЛЮТАР Ды я ведаю, але ж я сьвятар.

СКАРЫНА Ну тады застаецца адно - напіцца. Пойдзем, брат Лютар, возьмем на сталае пляшку і вып'ем, а Скарына вернецца, мы зь ім і разьбіраемся.

Ідуць у гасьцёўню, бяруць келіхі й бутэльку, вяртаюцца ў спачывальню. Лютар п'е віно.

ЛЮТАР А ты што ня п'еш?

СКАРЫНА Зараз.

Лютар п'е папраўдзе. Скарына кожнага разу гучна пералівае віно з келіха ў келіх.

ЛЮТАР Нейкі дзіўны прысмак у твайго віна, часам Скарына да яго не падыходзіў? Мо падсыпаў чаго?

СКАРЫНА Не, не падыходзіў. Гэта карчмар цвілой вадой разводзіць.

ЛЮТАР Хоць і разведзенае, а ў галаву дало. Відаць, дадому я ўжо не пайду, ды й жонцы сказаў, што зьяжджаю ў Таргаў. Мы ж з табой заўсёды, калі што, для жонак у Таргаў едзем. (спрабуе ўстаць, намацавае выпадкам Скарынавай нагавіцы, намісьліваецца, яшчэ раз дакладна іх абмацавае) Дык гэта ж нагавіцы сьвятога Георгія?

СКАРЫНА Што ты там знайшоў?

ЛЮТАР Нагавіцы сьвятога Георгія, ды не, Скарынавай нагавіцы. Я іх навобмацак пазнаў.

СКАРЫНА Ну падумай сам: адкуль у маёй спачывальні могуць быць ягонны нагавіцы? Што ён, без нагавіцаў ходзіць?

ЛЮТАР І я так раней думаў. А сёньня вярнуўся дадому, а ў ложку ў жонкі яны ляжаць, ня йначай д'ябальская рэч.

СКАРЫНА Гэта ж ты апошнім часам у Таргаў ездзіш, а я з жонкай сам, кожную ноч. Примроілася табе. Давай лепш яшчэ па адным вып'ем і будзем класьціся спаць.

ЛЮТАР (кладзе нагавіцы) Разьвіднее, пабачым, што гэта такое (п'е віно). Гэта ж не твае нагавіцы?

СКАРЫНА Не. Заставайся ў маёй спачывальні, а я да жонкі пайду, яна заснула, відаць, там.

ЛЮТАР Прыйдзе Скарына, пабудзі мяне, заб'ю гада.

СКАРЫНА Абавязкова.

Лютар падае ў ложак і нерухомее. Скарына выходзіць у гасьцёўню.

СКАРЫНА Напэўна, трэба тэрмінова пакінуць Вітэнбэрг. Зараз яшчэ як Лютарова прыйдзе..., лепш, каб мяне на гэты момант не было тут. Хай самі тут разьбіраюцца.

Скарына асьцярожна, бязгучна кіруецца да ўваходных дзьвярэй. У той час устае пані Мелангтонава і ідзе шукаць Скарыну.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Францішак, Францішак...

Скарына моўчкі прыціскаеца да сьцяны, спрабуе застацца незаўважаным. Пані Мелангтонава выпадкова ў цемры намацвае Скарыну.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Вой, хто гэта?

СКАРЫНА Гэта я, Лютар.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (вобмацкам высвятляе, што Скарына без нагавіц) А чаму тады пан Лютар ходзіць без нагавіц? Хопіць дуроры, Францішак (спрабуе сьцягнуць са Скарыны мантыю).

СКАРЫНА (трымае мантыю абаруч) Ты што, звар'яцела? Тут, на калідоры? А раптам Лютар выйдзе?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА А хто ў доме гаспадар? Ты ж Мелангтон, дзе хочаш, там і маркітуеся.

СКАРЫНА Я нават і не як Мелангтон, дзе хачу, там і маркітуюся. Але, калі мяне пазнае Лютар, дык заб'е, толькі што прасіў мяне дапамагчы яму ў гэтым, сядзіць, цікуе. Думаеш, ён сьпіць?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА То што ж рабіць?

СКАРЫНА Ідзі, кладзіся да мужа ў сваю спачывальню, яшчэ не хапала мне, каб ён спахаліўся.

Скарына і пані Мелангтонава ходзяць вакол стала.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА А ты? Табе ж бегчы тады трэба, уцякаць. Бяжы, Францішак (цягне яго да ўваходных дзвярэй).

СКАРЫНА Без нагавіц? Ты йдзі, кладзіся, я з астатнім сам разьбіруся (бярэ пані Мелангтонаву за руку й похапкам цягне да ложка, дзе сьпіць Лютар). Кутэй.

Пані Мелангтонава абмацвае лохак, знаходзіць соннага Лютара.

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Сьпіць як забіты.

СКАРЫНА Затое Лютар ня сьпіць. Не чапай ліха, пакуль сьпіць ціха. Бывай (кідзеца да ўваходных дзвярэй).

ПРАЯВА ТРЭЦЬЯ

У гэты час у дом заходзіць пані Лютарова. Яны бязгучна крадуцца насустрач адно адному, сутыкаюцца.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Францішак? Ты чакаў мяне? (абдымае).

СКАРЫНА А хто ж яшчэ? Зачакаўся я на цябе. Ня ведаў ад суму, што я рабіць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ведаеш, нам пашанцавала. Марцін у Таргаў зьехаў. Мы нагонім тое, што ўпусьцілі, усю ноч разам будзем.

СКАРЫНА Хадзём, я ўжо ледзь на нагах трымаюся (вядзе яе за руку ў спачывальню да Мелангтона, спыняецца каля ложка). Распранайся, а я ўжо лягу, зьмерз на калідоры стоячы.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (распранаецца) Нічога, зараз сагрэю.

Скарына паціху сыходзіць, на калідоры спыняецца ў разгубленасьці, абмацвае свае голыя лыткі.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (кладзеца побач зь Мелангтонам, абдымае яго) Казаў, што зьмерз, а сам такі гарачы. Дык ты заснуў? Не, спаць я табе ня дам (катуркае Мелангтона), Францішак.

СКАРЫНА Ну, усё, пачалося. Ды гары яно гарам такое каханьне, разам з тымі нагавіцамі й сьвятым Георгіем (зьнікае за дзвярыма).

ПАНІ ЛЮТАРОВА Прачынайся, не прыдурвайся (садзіць Мелангтона на лохак, спрабуе распрануць). І калі напіцца пасьпеў?

Мелангтон валіцца на падлогу, прачынаецца.

МЕЛАНГТОН Ты што, ты што робіш? Ведаеш, як мне зараз блага (зазіць у лохак). Знайшла час на гулі (спрабуе заснуць).

ПАНІ ЛЮТАРОВА Сам запрасіў, а цяпер спаць завальваецца? Не, так ня пойдзе (трэсе Мелангтона).

МЕЛАНГТОН Адчапіся, кажу. Я стары, хворы чалавек.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Я цябе зараз вылечу. Гэта ўсё цемра. Зараз фіранкі адсуну, як пабачыш мяне ў мясяцовым сьвятле - адразу акрыяеш.

Устае з ложка, адсоўвае фіранкі. Выходзіць на сярэдзіну пакоя, прымае спакусьлівую позу.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ну, чым я горшая за Марыю-Магдалену?

На ложку змочны й хворы Мелангтон паволі падымае голаў. Некаторы час моўчкі глядзяць адно на аднога.

МЕЛАНГТОН Піць трэба менш, бо пачала сьніцца розная брыда. Добра хоць пані Лютарова прыроілася, а ня Лютар з голай дупай (зноў укладваецца спаць, замест коўдры насоўвае на сябе сукенку пані Лютаровай).

Пані Лютарова на дыбачках падкрадаецца да Мелангтона, спрабуе забраць сукенку, той гучна саче й цягне сукенку да сябе. У гэты час прачынаецца Лютар, прыслухоўваецца.

ЛЮТАР О, відаць Скарына вярнуўся. Пайду зірну, што там адбываецца, ці не мая жонка прыцягнулася? (устае, ідзе да пані Лютаровай і Мелангтона) Я так і думаў! Гэта ўжо занадта (адштурхоўвае ў бок пані Лютарову, кідаецца да Мелангтона, таўчэ яго ў галаву) Гэта табе за першы раз, гэта табе за нагавіцы сьвятога Георгія, гэта табе... (таўчэ з асалодай) Заб'ю! (заўважае, што гэта не Скарына, спыняецца з узнятай рукой) Брат Мелангтон???!!! З майёй жонкай???

МЕЛАНГТОН Ці то я звар'яцеў, ці то яны пашалелі?

ЛЮТАР І гэта пасья таго, што я табе расказаў?

МЕЛАНГТОН Дарма ты так, брат Лютар... Цягаецца па начых са сваёй жонкай. Кідаецца біцца.

ЛЮТАР Я табе душу раскрыў. А ты мяне завёў, здраднік, каб у суседнім пакоі з майёй жонкай забаўляцца?

ПАНІ ЛЮТАРОВА (забірае ў Мелангтона сукенку, апранаецца) Гэта ты так у Таргаў езьдзіш, Марцін?

ЛЮТАР А ты маўчы, з табой дома разьбіруся.

МЕЛАНГТОН Каб я зь ёй, ды нашто яна мне трэба, у мяне сваё ёсьць. (заўважае, што няма пані Мелангтонавай) Клаўся, побач была...

ЛЮТАР І я да цябе ішоў - сваю дома пакідаў, а яна, бач,

дзе апмнулася. Я да цябе, як да брата прыйшоў, а ты мне рогі наставіў.

МЕЛАНГТОН Куды маю жонку падзеці, вар'яты? І наогул, адкуль вы тут узяліся абодва.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Я па муха прыйшла. Ды, відаць, пакоі паблыталі.

ЛЮТАР Ты ж мяне сам у тым пакоі пасадзіў Скарыну чакаць, мы з табой выпілі там, я табе даверыўся. Ты ж сам і жонку выправіў, каб размова не замінала.

МЕЛАНГТОН Ды я са Скарынам піў, ты ўжо ўчэнт ашалеў. брат Лютар...

ПАНІ ЛЮТАРОВА Ну во, дапіліся сьвятары, горш за каталікоў, ужо ня памятаюць, хто з кім піў.

ЛЮТАР Дык ты яшчэ й са Скарынам п'еш пасья таго?

МЕЛАНГТОН Ён хоць біцца ня кідаецца, як вып'е. А ты, як злодзей, залез у дом. (Мелангтон устае) Вярзеш абі што - жонку і выправіў...

ПАНІ ЛЮТАРОВА А ты, ты нашто сюды прыцягнуўся?

ЛЮТАР Ты мне тут не вычурвайся, ня блытай. Я там Скарыну чакаў.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Дзе, дзе ты яго чакаў? Гэта ты мяне ня блытай.

ЛЮТАР Вось тут. (вядзе Мелангтона і пані Лютарову да ложка, дзе ўжо працінулася пані Мелангтонава) Ты ж мяне сам там паклаў.

Пані Мелангтонава хаваецца пад коўдрай.

МЕЛАНГТОН (рассоўвае фіранкі) Скарыну я тут клаў, вось ён і сьпіць.

ПАНІ ЛЮТАРОВА (сьцягвае коўдру з пані Мелангтонавай) Гэта ты зь ёй Скарыну чакаў? (б'е Лютара па твары).

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА (да Мелангтона) Што яны тут робяць у гэты час?

МЕЛАНГТОН Не, гэта я хачу ведаць, што ты тут зь Лютарам вырабляла?

ЛЮТАР Не не было са мной.

МЕЛАНГТОН А дзе ж яна была?

ЛЮТАР Тут, з табой забаўлялася, як і прыйшоў, праўда, пані Мелангтонава?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Ні з кім я не забаўлялася.

МЕЛАНГТОН Вы мне тут не змаўляецеся, галаву не дурце. Ты, брат Лютар, хітрун: Скарыну выправіў, жонку сваю да мяне падаслаў, каб спакушала, а сам з маёй. І як толькі пані Лютарова на такое згадзілася?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Вы мяне ў свае брудныя справы ня блытайце, я за мужам сачыла, адно пакоі паблытала.

ЛЮТАР За мужам сачыла. А нашто Мелангтона сукенкай накрывала?

ПАНІ МЕЛАНГТОНАВА Ды вы што, не разумееце, гэта ж д'ябальскія штукі?

ПАНІ ЛЮТАРОВА Сапраўды, чары нейкія.

ЛЮТАР Я табе, брат Мелангтон, яшчэ ноччу казаў, каб Скарыну ў дом не пускаў, гэта ўсё ён, ён і мне спачывальню зачараваў.

МЕЛАНГТОН Ды нічога ты мне не казаў. Ноччу я, як нармальны чалавек, выпіў і спаць лёг з жонкай, вунь там. Гэта ж ты па начох цёгаецца.

ЛЮТАР Не, там ты спаць клаўся. Я ж ведаю. Ты тут з жонкай быў.

МЕЛАНГТОН Ты хочаш сказаць, што я сам сьмяшоў, а жонку табе пакінуў? Не, тут Скарына спаў.

ПАНІ ЛЮТАРОВА Я ж казалі, зачаравалі ўсіх нас.

Лютар выцягвае з-пад коўдры Скарынавы нагавіцы.

ЛЮТАР Вось яны, нагавіцы сьвятога Георгія. (бярэ нагавіцы, шукіе дыплёмы) А дыплёмы свае, гад, зьнёс, чысты д'ябал.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

ПРАЯВА ПЕРШАЯ

Тыя ж.

РЭЖЫСЭР (у мікрафон) Дастаткова. Усе вольныя.

ДРАМАТУРГ Дзякуй.

Лютар, Мелангтон, пані Лютарова, пані Мелангтонава выходзяць.

РЭЖЫСЭР І што далей рабіць?

ДРАМАТУРГ Сцэну ў магістраце. Далей на самой справе было вось што: Лютар запатрабаваў ад магістра, каб гэтага інтрыгана ад д'ябла Францішка падвергнулі катаваньню, але з магістрам здарылася тое ж, што зь Лютарам і Мелангтонам. Вучоны й далікатны чужаземец быў адпушчаны з прастай парадай пакінуць Вітэнбэрг. Уяўляеш, як можна раскласьці сцэну ў магістраце? Усіх па чарзе выклікаюць сьведкамі.

РЭЖЫСЭР А ты ўяўляеш, што пасья гэтага з намі зробіць пратэстанты?

ДРАМАТУРГ То табе Скарына мой не падабаецца, то Лютаранскай царквы збяўся.

РЭЖЫСЭР Мяне, дарэчы, з маім тэатрам у турне запрасілі па Скарынаўскіх мясьцінах: Прага, Падуя, Вітэнбэрг, Кёнігсбэрг. Як я гэта немцам пакажу?

ДРАМАТУРГ І ў гэтым уся праблема? Для Эўропы зробім другі варыянт: усё тое самае, толькі Скарына ў Маскве.

РЭЖЫСЭР І з кім ён у Маскве сустракаўся?

ДРАМАТУРГ Васіль III, ягоная жонка Алена Глінская, дарэчы, беларуская княжна з Полацка.

РЭЖЫСЭР Васіль III? Дык гэта ж бацька Івана Грознага, першага рускага цара.

ДРАМАТУРГ Вось у гэтым і ўся хохма. Скарына наведваў Маскву, сустракаўся з Аленай Глінскай у 1529 годзе, у сьнежні, а ў жніўні 30-га нарадзіўся Іван Грозны.

РЭЖЫСЭР Нашто нашаму Скарыну сын вырадак? А ты ня маніш?

ДРАМАТУРГ А ты думаў, Скарынаву Біблію дарма ў Маскве падлілі?

РЭЖЫСЭР У Германіі гэта можа пайсьці.

ДРАМАТУРГ Вось і дамовіліся: немцам пакажаш Івана Грознага, а маскалям Лютара.

Рэжысэр сыходзіць.

ПРАЯВА ДРУГАЯ

У спачывальні Мелангтона зьяўляецца Акторка.

АКТОРКА Ты зь ім дамовіўся?

ДРАМАТУРГ Ня ведаю. Яму хочацца і вашым, і нашым.

АКТОРКА А нам чаго хочацца?

ДРАМАТУРГ Нам хочацца жыць.

АКТОРКА Ты напішаш Алену Глінскую пад мяне?

ДРАМАТУРГ Так.

АКТОРКА А ты шмат жаночых роляў напісаў?

ДРАМАТУРГ Для цябе адну пакуль што.

Міляюцца.

ЗАСЛОНА

І ГАР БАБКОЎ

У ШПІТАЛІ

нішто не гаворыць тут
аб распнутым Хрысьце
сьвет дасканалы

і толькі сьнег (вы прынялі лекі?) белы
бясконцы
ВЫ ПРЫНЯЛІ ЛЕКІ?! толькі сьнег
белы белы бясконцы

ратуе

РЭЧЫ

у прысаку веры
нібыта сон:
рэчы блізка

Фіранку адгарні
угледзься
дрэва: ДРЭВА

у сьвет прарасло, але
разумею
і сябе нібы рэч:

метафізік у цемры

ПРЫТУЛАК

зьнерухомеў
як птушка сівы нечаканы
як майя празрысты

сьніў сябе садам
у якім
тайна прытулак

ІМЯ

аркуш паперы
як сьмерць апрыёры
імя сваё назаві

засьні
у зыбкім урочаным часе
друзьлім, зямным

у адхіленні ад сьвету
ён самотны жыве
быццам халодны агонь
у хаце пакінутай, вечар
сумныя вочы схаваў
у сутанельх пакоях

зелініна шпалераў -
знак патаемны, ціха расьце
ратуе, толькі
О ТОЛЬКІ! НІХТО І НІКОЛІ

ніколі ня ўбачыць

ка л ё г в і ю м м

1. МІЗЭРНЫ ЧАС

А: Божухна!

Б: (маўчыць) Я слухаю.

А: Мне ніхто ня чуе.

Б: (маўчыць)

А: Мне ніхто ня слухае... так... мізэрны час, мізэрны, мі-
зэрны... аб чым можна казаць... толькі маўчаць...

Божухна!

Б: Я слухаю.

А: Яны кажуць столькі мань, што мне застаецца толькі маў-
чаць... яны кажуць столькі бессаромнай крывадушнай мань, што
мне застаецца толькі памерці... мізэрны час... маўчаць...

Крывадушная вільгаць у паветры... няма дзе схавацца... няма
заўтра, ёсьць толькі тут, цяпер, скокі ашалелых словаў, што
рэпрэзэнтуюць міф, космас, нашае сьветлае заўтра...

Божухна!

Б: Я слухаю.

А: Яны не пакінулі нам нават маўчаньня!

Як толькі я сяду да стала, беру аркуш паперы, пачынае дры-
нкаць гэтая разьвясёлая музычка... аднекуль бярэцца разьвясё-
лая музычка і пачынае дрынкаць так, што шкло ў шыбах стогне і
дрыжыць, надыходзіць здані і пачынаюць зграбна-аптымістычныя
скокі... Божухна!

Ты думаеш, я вар'ят?

Б: Я слухаю.

А: Не, я проста энэрваваны чалавек... сучасны энэрваваны
чалавек... і я не люблю, калі здані пачынаюць аптымістычна
скакаць у мяне ў пакойчыку!

Б: Я слухаю.

А: Я таксама слухаю. Сяду перад аркушам і слухаю, што мне
скажуць словы...

Яны нічога ня кажуць...

Божухна, ты помніш, як годна ён абвясціў з катэдры, што
абсурд - гэта калі чалавек пытаецца, а сьвет маўчыць?

... маўчаць... дзе тыя катэдры, застаўся толькі пакойчык,

ува ўсім сьвечце застаўся толькі пакойчык... засталася толькі
маўчаць...

Мае валасы пабраліся сівізной за гэты час.
Час балбатні.

Б: Я слухаю.

А: Перад чыстым аркушам: адкуль нараджаюцца словы? Не з рэ-
чаіснасьці, не, - там яны паміраюць... Адкуль жа?

І якімі яны будуць, словы, што нарадзіліся над разьвясёлым
музычку мізэрнага часу?

Б: Я слухаю.

А: Коць бы ты слухаеш... гэты нязбытны балаган так шчыльна
падыходзіць да чалавека... ягоныя метастазы ў душы, у сэрцы, у
розуме... няма куды падзецца, паўсюль гэтыя скокі... мізэрнага
часу... гэтыя чэргі, задуха ў пакойчыках, дзе людзі торгаюцца
і крычаць, увесь час крычаць... нібы селядцы ў бочцы... і ўсё
гэта пад музычку, пад аптымістычную музычку мізэрнага часу...

А вочы! Ты зазірні ў іхнія вочы... у гэтых вачах пранізлі-
вы боль, цьмянае адчуваньне заторганага і змардаванага жыцьця,
туга па чамусьці сьветламу, што магло б быць, а яго ўсё ня-
ма... і магчыма ня будзе ніколі...

... толькі гэтыя здані, якія заўсёды тут, дзе б ты ня быў,
яны заўсёды тут.

Божухна!

Б: Я слухаю.

А: Часам я падыходжу да аднаго зь іх і пытаюся: Чаму ты та-
кі? Дзе твая вольнасьць? Дзе твая душа? Дзе тваё сэрца? Чаму
ты дазваляеш сабе быць рабом? Чаму ты скачаш пад гэтую музыч-
ку?

І тады ён адказвае: Майце шкадаваньне, не прымушайце мяне
згадаць... я сплю... мне добра спаць... калі я прагнуся і
ўбачу, мне застаецца толькі памерці... пашкадуйце мяне... за-
зірніце ў мае вочы... там боль... не пабольшвайце гэты боль...
майце шкадаваньне...

Б: Я слухаю.

А: Я ўсё сказаў, Божухна, мне застаецца толькі маўчаць...
Мне застаецца толькі памерці...

Пайсьці ў тую ноч... цішняя сустрэне мяне там і пакладзе
свае цёплыя рукі мне на плечы...

О, як гэта будзе цішыня!

(сьмяецца)... так... чалавек толькі вандроўнік... выходзіць
у дарогу з нараджэньня, прыходзіць у сьмерць...

Кім я быў да нараджэньня? Кім буду пасля ськону?
Трэскай? Матылём? Іншым чалавекам?

Калі параўноўваць з сапраўднасьцю гэтых таямніц, кім ты
ёсьць, нягаснае жыцьцё?

Кароткі шпацыр, сон?

Але чаму гэты сон, гэты балаган, гэтая музычка?

Б: Я слухаю.

А: Калі я думаю пра сьмерць, пра цішыню, калі я думаю пра
вилікія і сапраўдныя рэчы, я чуюся вольным ад усяго, я прымаю
жыцьцё, я прымаю і разумею НАВАТ ГЭТАЕ ЖЫЦЦЬ!

Б: Я слухаю.

А: А мова?! Што яны зрабілі з мовай! Яны прыдумалі словы,
якія нічога ня значаць, і выкрэсьліваюць тмя, што значаць за-
шмат, яны стварылі індэкс іменаў, якія можна ўжываць і якія
ўжываць недэрга, яны... яны... яны...

Чаму я пішу, Божухна?

Б: Я слухаю.

Сяргей Астраўцоў

КІСЛАЕ ВІНО

Пляц імя Зруйнавання Бастыліі. На іроніі лёсу паўночны бок яго ўпіраўся ў мур колішняга кляштара, у якім цяперака мясцілася турма. Зрэшты, муроўку на цэлую яе вышыню — у некалькі чалавечых ростаў — размалявалі краявідамі гарадзкіх вуліц, па якіх ішлі месцічы: цывільныя й паліцыянты, вайскоўцы і шпегі, прастытуткі і цютніцы. У астатнім усё адпавядала траістаму лёзунгу, абвешчанаму на дружэ слаўтае вязьніцы. "Роўнасць. Боля. Братэрства". Ці, можа, у іншай паслядоўнасці. Адным словам, помнік генэралу, які падараваў вольнасць жыхарам, на паўняў назву сэнсам, разам сьведчачы аб вайскавай доблесці і намідкаўчы на тое, што як толькі гараджане перастануць красьці, распусьнічаць і навучацца трымаць язык за зубамі, генэрал дазволіць разбурыць неўласьціваю пабудову на цэглу.

А пакулі усё заставалася па-старому. Час нібыта застыў, як мроіва гарачага паветра над пляцам, і нічога тутакі не адбывалася. Нічога вартага ўвагі ня тое што храніста, але звычайнага нават рэпарцёра малатражнае газэткі, якая трымалася патаемнымі субсідыямі, пра што аднак здагадваліся чытачы, бо шмат папяровае пловчы займалася друкам прамой і партрэтаў генэрала. Зрэшты, той не казаў сваіх прамой штодня, і таму "Вольнае слова" мусіла наведманьні сваім чытачам таксама і пра тое, якія сёлета спадзяваньні на ўраджай, пільна сачыла за сустрэчамі на шахматным турніры ў Касабланцы, правакавала на сваіх бачных дыскусіі пра цэны на гародніну, пра вэгетарыянства. Яно таксама акуратна адзначала кожнае пахаваньне і нарадзіны ды зьяшчала шмат іншых навін. Гэта была газета для народа.

Чалавек, перад якім ляжаў сьвежы асобнік "... слова", быў па-свойму знакаміты ў горадзе. Хоць паэтаў тут наогул не любілі, але ж яны не сядзіць за столікам кожнае кавярні! А мужчына, пра якога мы кажам, якраз і быў паэтам. Апраўнаўся ён даволі невыразна, але зь нейкім нават выклікам, па якім можна было здагадацца, што гэта чалавек вольнай прафэсыі. У ягоных хілах тачылася, дарэчы, кроў з дамешкам нетутэйшай. Прапрадзед паэта быў асабістым барабаншчыкам каштална тае сумна вядомае Бастыліі, а трапіў сюды пры нейкіх скрутных абставінах ды запаліў сямейнае агнішча на гэтай неўрадлівай зямлі.

Ззаду помніка мясціўся будынак музэю Перамогі з постацьцю Ніке разца італійскага майстра эпохі Адраджэньня. Лёгка і нават лёгка багіня, здавалася, вась-вась ускрыліца з фасаду, возьме генэрала за руку, яны ўздымуцца вышэй, зробіць аблёт пляцу і, абмінаючы вехі ды іпішчы, ператворацца ў ледзьве заўважныя кропкі ў блакіце і зьнікнуць зусім за даляглядам. Кампанія музэю была паўноткая зброі, штандараў і нават мела цэлыя шафы мундзіраў, захопленых генэралам у пераможанага ворага.

Праўда, гэткае шанаваньне ўсёго вайсковага давалася месцічам крыху ў знакі, бо спараджала чуткі, якія ахвотна распаўсюджваліся замежнай прэсай і радыё. Самая ходкай была хлусьня пра тое, што ўсе месцічы — гэта пакмурныя, непрыветныя людзі, якія любяць хадзіць у шхце. Маўляў, палова зь іх — вайскоўцы! Але, калі быць шчырымі, дык няма чаму тут зьдзіўляцца. Нават

паэт меў чын яфрэйтара на выпадак вайсковых гульняў або заўсёды магчымай мабілізацыі.

Столік стаяў пад паветкай з паркаю, побач была дзешка з пальмаю, якую штораз выносілі з памяшканьня да сонца. За столікам, апроч ужо абмаляванага наведніка, сядзеў яшчэ адзін. То быў іхні персанальны столик. Але ня толькі ён лучыў абодвух. Нечым яны былі падобныя. Паэт, не расьпешчаны выпадковымі заробкамі, і каміважор, расчараваны ў жыцьці. Каця, калі разважыць, дык невялікае ліха, калі люд адмаўляецца купляць дарагія зінгераўскія машыны, нават калі іх дакляруюць у пазыку. Горш, калі ён адмаўляецца ад уласных паэтаў, а іхнія вершы не выклікаюць нічога, апроч поэзы. Зрэшты, большасць насельніцтва была наогул непісьменная: ручная праца не вымагае шмат веды.

Паміх імі звычайна зачыналася гутарка.

"Не-э, што ты. Адсюль я ніколі ня зьеду. Нават калі ўсё аперазаюць калючым дротам. Тут нарадзіўся. Тутакі магільні маіх дзядоў. Тут і мне паміраць, на гэтай зямлі."

"Ужо й так з усіх бакоў дрот — цэлую мяжу задратавалі. Можна падумаць, нехта пішчом лезе, хоча дагэтуль дастацца... "Кітайскі" мур пералязаюць толькі ў адзін бок!"

"Ды кінь ты ўпадаць у скруху. Зьездзеш. Атрымаеш візу. Узьяднаньне сям'яў і ўсё такое іншае, ам цяпер можна."

У цябе ж ёсьць там сваякі?

Табе пашанцавала, маеш другую бацькаўшчыну. А ў мяне толькі мова яшчэ адна ёсьць. Другая родная. І нічога, трываю. Вершы вась пішу, часам. Вілінгістычныя."

"Табе толькі б жартаваць. Нават і зь сябе кепікі строіш."

"Інакш можна звар'яецца. Ад усяго гэтага."

Хоць, паэзія, кажуць, ужо вар'яцтва."

Да віна ўдала дадаваўся авечы сыр. А іх разам у сьпякотнае надвор'е добра дапаўняла кава, гатаваная на замову па-шварцальцку: з сокам чарэшніў, разьліваная ў кубкі з колатым лёдам.

Не зважаючы на сваё немажознае становішча, паэт дазваляў сабе часам выпіць на тэрасе кілішак-другі, а тое й поўную пляшку кіслага або манастырскага віна. А кавовыя зярняты дык наогул стала купляў у краме каланіяльных тавараў. Але ня "мокка", зразумела, а толькі танную "арабіку". У горадзе літаратары наогул не маглі пахваліцца раскошай уласнага побыту, бо ня мелі дачынення да вытворчасці матэрыяльных дабротаў. Але блз кавы ніхто зь іх не абыходзіўся. Яна была своеасаблівым эліксірам творчасці, нібыта пак яе распаўсюджваў наўкола нейкія флюіды, якія спараджалі ва ўяве чалавека, што гарбеў над аркушам паперы, малюнкі й вобразы.

Зрэшты, карысныя для сябе ўласьцівасьці напою яны вынайшлі ня самі. Яшчэ ў тысячным годзе нейкі арабскі асклепій апляваў каву ў мэдычным трактате. А адзін досыць вядомы пісьменьнік, які ад празьмернага ўжываньня кавы ўрэшце рэшт сапсаваў сабе селязёнку, заўважыў наступнае: кава, поўнячы страўнік, разам аджыўляе ўсе вантробы, усю істоту. І думкі пачынаюць рух, як аддзелы "Вялікага Войска" на змагарным полі.

Каміважор змрочна смактаў праз саломіну коблер з паляўнічай гарэлкай, якая пераважала ў шклянцы, раз-пораз студзячы вантробы сальтарскай вадой.

"Ня сёньня дык заўтра ў Лазане падпішуць пагадненьне. Свабода пераезду для ўсіх, на вечныя часы!"

"Сумняваюся."

"Які ж ты, аднак, браце, Тамаш-нявернік."

А можа ты дарэмна гэтак імкнешся туды? Разумееш, як табе

сказаць, сапраўдная літаратура - тая, што ёсць цалкам плёнам уяўлення пісьменьніка. Ну, каму, прыкладам, можа быць цікава, як мы з табой тутака седзімо й каштуем кіслае віно?"

"Ня ведаю."

"Ты хіба не баіўся расчаравацца? Гэта страшна - расчаравацца. Пахаваць мару."

Можа, хай гэты край так і жыве ў тваім уяўленьні?..

Вядома, я тамака ня быў, як і ніхто з нас. Але, можа, няхай ён застанецца прыгожай райскай зямлёю?"

"Не хачу. Таму ня трэба нічога. Калі й там ня лепш."

Вернемся зараз да абмалявання ўсяго плячу, бо ён уяўляў зь сябе даволі цікавы ўзор сярэднявечнага дойдзтва, з захаваным збольшага ансамблем, што сёння ня часта напаткаеш. Як ужо распавядалася, яго аздаблялі музэй і кляштар. А яшчэ пасярод бруку быў вымураваны вадаліў, у які аднак не падавалі ваду, бо яна выцякала з адпаведнага месца ў масяжовага амура, які нібыта раздумваў, у каго яму пацэліць стралой са свайго лука. У астатнім усё магло толькі цешыць сваім суладзьдзем: чырвоная цэглы ратуша з часоў позьняе готыкі, двухпавярховая аптэка, гандлёвыя рады, аўстэрня, дом шляхецкай зборні, храм.

Храм. Колькі на ягоных шпіцах змянілася зорак, паўмесяцаў, крыжоў розных! Лепш, напэўна, ня ўзгадваць, каб ня блытацца. Ён і цяпер быў адчынены для ўсіх прагных слова божага ды адпачынку духовага. Але ахвотных, супраць спадзяванага, засталася няшмат. Нават давяральны надпіс над дзвярыма "Бог у цябе верыць" ня надта вабіў людзей, што былі нібыта пакрэмуджаныя на Бога за даўнейшыя марныя звароты свае ў малітвах. Але ж ён-ткі вярнуўся да іх і расчыніў дзверы храма!

"Бог у цябе верыць. А ты ў яго? Ці вера твая была адпачатку няшчырая й нетрывалая? Ці ты зьнямогся ды разьняверыўся, калі табе дакляравалі кожнага разу іншага бога? А ты хацеў аднаго толькі свайго... Але вось нарэшце і ён - ідзі да яго, уклени і напросі спагады. Чаму ж ты ня ідзеш?!" - Ксёндз-пробашч згарнуў паперу зь няскончанага казаню, нагбом выпіў шклянку вады, узяў са стала малітоўнік і засьпяшаўся да бажніцы. Вось-вось мусілі паклікаць да імшы.

Паэт і каміважор раскланяліся зь ім.

Сумныя вочы, прыгорбленая постаць, мітусьлівая хада. Увесь ягоны выгляд сьведчыў: быць яму апошнім сьвятаром у пазбаўленым веры горадзе. Апошнім і самым няшчасным, бо таму ня будзе каму прычасьціць яго і прамовіць апошнюю малітву над магілай.

Люд пакрысе сьцякаўся да расчыненага храма. Штосьці запаволеннае назіралася ў хадзе й паставах вернікаў. Гэта ўжо быў ня той люд, што даўней, як ня можа застацца ранейшым і аднойчы збэшчаны бог. Ручаінікі вернікаў нагадвалі паэту чароды авечак. "А калісьці ж іхнія продкі хадзілі на бой пад сьцягамі з вявай ядлоўца - наравістае расьліны, якая не прышчэпляецца ў чужой глебе. Напэўна, меў рацню той мудрэц, які аднойчы параўнаў жывога чалавека зь мёртвай глінай..."

"Тамака сёй-той зь іх пакаштуе манастырскага віна. - Падумалася каміважору, які таксама сачыў тых, чые сьпіны паглыналі праймо храма. - Лепей за гэтую кісьліну. Коць яно амаль бяз смаку ды мацунку. Хіба што колер густа-чырвоны, каб увасабляць хрыстовую кроў".

Сапраўды, гатунак "ізабэля", зь якога навакольным сяляне атрымлівалі ў душліных сок для манастырскага віна, займаў частку тутэйшых вінаграднікаў. Але даза наогул была кволая, як і ня духа багатае на сонечнае праменьне лета. Вінаград ураджаў

дробны, і ягады не пасьпявалі як сьлед назапасіць цяпла і цукру. Віно зь іх утваралася кіслае. Нават з таго вінаграду, што спавіў лазой паўднёвы схіл гары "323 мэтры". І ўсё адно сяляне не пакідалі мазольнае працы, якое вымагала крыху экзатычнай, як на тых мясцінах, культура. Высокія тычмы вінаградных загонаў спатыкаліся на шляху цягніка, які курсавуў раз на тыдзень, адразу па пераездзе міжы. Яны, гэтыя загоны, магнэсам прыцягвалі да шыбаў рэдкіх пасажыраў, што транзітам ехалі на поўнач.

Асаблівае захапленне выклікала вінаградная гара. На самай не патыліц пільнавалі навакольле мураванья вежы і сьцены жаночага кляштара, які пасья ўцэкаў мнішак аддалі на сядзібу вайскоўцаў. Ад таго часу вінаграднікі пачалі паступова сохнуць карэньнем і марнець. Самі вайскоўцы надта гэтым засмучаліся, бо былі патрэматамі і падабалі айчыннае віно ня горш ад заморскага.

"Ведаеш, мне не хацелася табе казаць. Але я ня веру, што мы з табой не адзінакроўныя."

"Не кажи глупства, я не жадаю тут заставацца."

"Памятаеш? -

"Тутэйшы край - мая Айчына.
З гарой кляшторнай пасярод,
Лазой спавітай да вяршыні...
Тут маё сэрца, мая муза,
Табе заўжды адданы буду,
Мой Народ."

Ён не назваў іх ні "А" ні "Б". А толькі - "тутэйшы край" і "мой народ".

"Зараз распавядзеш мне пра шлях з варагаў у грэкі, ці як яго?"

"Заўсёды будуць існаваць гарады, зь якіх цягнікі пачынаюць сваю дарогу й тмя, у якіх яе сканчаюць. Але ж гэтаксама застаюцца й такія, праз каторыя пралягуць чыгуначныя рэйкі."

"Мне ўсё гэта ўжо вядома. - На скрыжаваньні з поўначы на поўдзень, з усходу на захад. - Хіба ня так?"

"Дзьве анэксіі, якія перажыў наш народ... Ды што там казаць. Калі бацька быў паэтам Захаду, а сын пісаў вершы на мове ўсходу. Радкі з апошняга я толькі што прачытаў. Яны ўсё адно адчувалі, што яны - т у т э й ш м я, незалежна ад таго, на якой мове пісалі."

"Пакінь свой запал да лепшага разу. Ты ж ведаеш, я неафіт. Ня ўсе могуць быць закаханымі без узаемнасці і пачувацца ад гэтага шчаслівымі."

Сёння яны не казалі адзін аднаму ані слова. Дні навошта? Усё даўно сказана. А ў іхнім жыцці нічога не адбывалася. Іх яшчэ жывіла хіба толькі кволае спадзяваньне. Каміважора - на візу, паэта - на выхад кнігі, якая, ён меў надзею, прынамсі, выкліча сьвязу ў суайчыніку. Болей, здавалася, ад жыцця ім чакаць не было чаго. Праз некалькі гадзін на пляцы распылення пошчак капытоў. Распачнецца штонядзельны цырыманіял вайсковага параду. Я пакуль...

Трымалася нязвычайна сьпакотнае надвор'е. Нерухомае напаленне паветра па-над пляцамі нібыта ўвасабляла марнасьць жыцця і спробаў паўплываць на яго.

Час быццам застыў на месцы, як стрэлкі дзюгара - вежарага гадзінніка, які забаранілі накручваць за гучны бой курантаў.

У вулічнай кавярні на пляцы Зруйнаваньня Бастыліі паэт і каміважор пілі кіслае віно сваёй айчыны.

Барыс Пятровіч

ПУСТЭЛЬНЯ

(Са спробаў расшыфроўкі абрэвіятур)

Я ні разэчку ня быў у сапраўднай пустэльні. Але гэта зусім не перашкаджае мне ўявіць, што мы зараз брыдзем па пустэльні.

Сонца. Ну як жа безь яго! Пячэць. Ажно скура скварчыць і пакрываецца пухіркамі, як ад холаду.

Смага. Абавязкова. Што ж за пустэлья бяз смагі? Рот сыцягвае густая сьліна, якую ні пракаўтнуць, ні сплюнуць.

Стома. Ад сьпякоты, ад смагі і ад нядоўгага яшчэ, ды марнага ўжо шляху.

Розум. Толькі ён адзіная жыватворная сіла тут, у пустэльні, як ні нішчаць яго сонца, стома і смага. Ён вораг ім. Бо заклікае нас змагацца зь імі. Можа й ня варта выбівацца зь сілаў, пнуцца да нейкае недасяжнае мэты? - кажа ён. - Трэба проста працаваць на гэтай зямлі, каб здабыць тут ваду й пераўтварыць край. Некалі ж ён квітнеў!.. Інакш - сьмерць у бясконцых пясках...

Ды мы не прыслухоўваемся. Мы шмат чулі заклікаў і абяцанкаў, нас так часта палохалі, што мы й ня ведаем ужо, каму ды чаму верыць. Мы цягнемся наперад, ужо нат не ўсьведамляючы, што робім. Мы машыны. Мы роботы. Падываемся на барханы, ссоўваемся наніз. Зноў падываемся... Як Сізіф. Толькі замест каменя коцім наперад свае целы. Наперад? Кто сказаў наперад? А можа, назад? Можа, управа ці ўлева ці яшчэ ў нейкі бок? Мы даўно страцілі ўсе арвенціры. Нехта сказаў: ідзіце на сонца. І павёў. А сонца ж ходзіць па коле. Сонца ходзіць гэтак, як зручней яму, а ня нам. Зрэшты, й яму ўжо ня вырвацца зь свайго кола... Так падказвае розум. І гэта ўсё яшчэ крамола. Хоць апошнім часам шмат што стала дазволенае. Учора над намі нават дожджык прайшоў. Кроплі да зямлі не даяталі, выпараліся высока ў небе, але дыхаць стала лягчэй...

Пясок напёкся, нібы патэлья, засмоктвае ногі, быццам багна. І абпальвае іх ледзь не да каленяў. Аднак мы пра гэта хутчэй здагадваемся, чымся адчуваем. Нашы начуцьці забітыя сонцам, стомай ды смагай. Сонца... Дзіўна, як гэтая плямка можа даваць столькі пякучай, пакутлівай цеплыні. А гэта ж яно, сонца, зрабіла з нашага краю пустэлью.

Скура ў нас сухая нібы пэргамін. Пятнышкі не прыліпаюць да яе. Пот, што быў напачатку, высах, а новаму няма з чаго ўзяцца. "Вады!.. Ва-ды-и!.." - ірвецца з душаў. У вадзе нам выраставаньне. Яна расквеціць пустэлью. Мы ведаем, што такое вада, але яшчэ ні разу за ўвесь шлях не пакаштавалі яе... І бацькі нашыя не пілі яе, і дзяды яе смак запам'яталі... Кажуць, ма-

сей некалькі пакаленьняў свайго народу вадзіў па пустэльні, каб народ забыўся на рабства. Ад чаго ж адвучваець нас? Куды вядуць?..

Мы зноў на вяршыні бархану. Бачыце, бачыце - возера! І ў ім плёхаюцца людзі. Не зьвярочвайце! Гэта падман, гэта міраж. Бо не бывае так, каб адразу цэлае возера. У нас не бывае. Гэта недзе далёка, у чужых краях. А нам бы дабрэсьці хоць да аззісу з маленькай крынічкай, а потым - да арыка, а тады, магчыма, і да возера...

Толькі куды ж мы йдзем: наперад, назад, убок, ці... гэта сонца зноў вядзе нас ізноў "наперад"... Смага зьядае нам назгі, стома зьянісільвае душы... Сонца пасылае нам галюцынацыі. Мы пакутна-шчасьліва ўсьміхаемся і паўзем... наперад...

Я ніколі ня быў у сапраўднай пустэльні, але нішто не замінае мне ўверыцца, што я зараз у пустэльні. Бо вакол, як і там, пануюць Сонца, Смага, Стома і прыгнітаецца Розум... А вам, якіх мучаюць сьпякота, смага і стома... што вам яшчэ трэба, каб зразумець, што вы ў пустэльні без канца і краю, што шлях ваш - па сонцу - шлях да пагібелі...

Мроя

п е с ь н і

КАСТРЫЧНІЦКІ ЦЯГНІК

У старым завэдзганым вагоне
Поўзаюць па сьценах павукі.
На падлозе ў прывідным сутоньні
Тоўстыя гуляюць пацукі.

Кастрычніцкі цягнік,
Цягні сябе, цягні!

Ляскае, грывіць цягнік іржавы,
Па цямрэчы восеньскай бяжыць.
Па гвільх паліцах скачуць жабы,
А па столі поўзаюць смаўжы.

Кастрычніцкі цягнік...

Восень над вагонамі віруе,
Б'е у шыбы зморшчаным лістом.
Машыніст упэўнена кіруе,
Графік не парушыць ні за што.

Кастрычніцкі цягнік...

ГОРАД

Думкі закавалі ў асфальт
надзейна.

Думкі закавалі ў асфальт.
Слухайце кантаты сірэні -
Балдзейце!

Слухайце кантаты сірэні.
Гвалт люмінісцэнтных залеў
так звыклы.

Гвалт люмінісцэнтных залеў.
Зьдэклівія твары вітрын -
як выклік.

Зьдэклівія твары вітрын.
Чэргі за чырвоным віном:
Хто крайні?

Чэргі за чырвоным віном.
Вас задавальняе жыццё?
Бог з вамі!

У сувязі са сьвятам 8 сакавіка рух транспарту
па Ленінскім праспэктзе забаронены...

БАЯНА

Мы рушым на захад, мы крочым на ўсход -
Куды загадаюць нам.
Халодным паглядам сталёвых вачэй
У твары глядзіць вайна.

Ззаду - агонь, уперадзе - дым.
Абвугленая вясна.
Мы крочым няспынна, напрамак адзін,
Напрамак адзін - вайна.

Пануе над выпаленай зямлёй.
Цісьнецца ў думкі і сны
Халодны бязлітасны механізм -
Тупая машына вайны.

Яна падначальвае нас сабе,
Душы нішчыць яна.
Наш боль, нашы роспач і жах - ніўзнак -
Тут гаспадарыць вайна.

Паслухай, брат,
Мне б азірнуцца, убачыць знаёмныя вочы...
Я ведаю, брат,
Нам не вярнуцца з гэтай ночы.

Мне ман зброя рукі пачэ,
Я б кінуў яе і пракляў,
Але ў жаўнера на кожнай вайне
Ёсць абавязак страляць.

Ёсць абавязак страляць у людзей,
І гэты закон не зьмяніць.
І ёсць у нас права - права на сьмерць
У сьнезе, гразі ці ў агні.

Паслухай, брат...

Я - РОК-МУЗЫКАНТ

Я не люблю шмкоўных баляў,
Я не прыхільнік эстэтыка,
Мне недаспадобы духоўны гандаля
І талент, які прадаецца.

Я не люблю салодкіх сьпеваў
І песень рэстараннага вар'янт.
Я - з тых, хто не шкадуе свае нервы,
Я - рок-музыкант.

Я рок-музыкант старых традыцый.
Гэта не прызваньне, гэта пазыцыя.

Я супраць блакітных і залатых,
Я не выношу пустых вочы.

Ведайце, я ня з тых,
Хто жыве па законах ночы.

Хай праўда заменіць паветра,
Гітара скрыгоча, як танк.
Я сабе застануся верны,
Я - рок-музыкант.

Я рок-музыкант старых традыцый...

Я не шукаю славы таннай,
Я п'ю не для грошай.
Я хачу застацца салдатам,
Салдатам цяжкага року.

І нішто ўжо мяне ня зьменіць,
Думаць і граць буду толькі так!
Я хачу памерці на сцэне,
Я - рок-музыкант.

Я рок-музыкант старых традыцый...

БЕЛАЯ ВЕЖА

Белая вежа - мур перамог,
Край і пачатак вечных дарог.
Белая вежа, страты і боль,
Ты і ў бядзе засталася сабой.

Белая вежа - як завет,
Даўніх вякоў незаглушаны шэпт.
Белая вежа, хай не настане
Дзень твайго скону і руйнаваньня.

Белая вежа - мур нашай веры,
Не пахіснуць цябе здрады і ветры.
Белая вежа, прэч старых боль!
Зволак разгорне свой сьцяг над табой.

Прашу зьмясьціць у бліжэйшым выпуску "Літаратуры" наступнае. Артыкул "Практыкаваньне Ян-сінь" перакладзены мною з кітайскае мовы паводле часопіса "Джунхуа цігун", 1985, нум.1. Надзаглавак "Імпровізацыя" ў арыгінале і адпаведна ў перакладзе адсутнічае.

Ваш Мікола Раманоўскі.

1989.11.10, Менск.

ВІКТАР ШНІП

* * *

і разьлілося чырвонае чырвонае віно
па белым па белым па белым абрусе
і рассыпаліся на цэментовую падлогу
медзякі медзякі медзякі медзякі
калі ўстаў ён і сказаў
даволі доволі да волі да волі
і выйшаў ён са скляпеньня
і ня ўбачыў у небе сонца
а толькі чорную чорную чорную прорву
і крыкнуў ён людзі людзі людзі
і ніхто яго не пачуў
і вярнуўся ён назад
але за яго сталом сядзелі
чэрці чэрці чэрці чэрці
і гулялі ў карты карты карты карты
і пілі яго чырвонае чырвонае віно
і белы абрус стаў чорны чорны
як жыцьцё і сьмерць як жыцьцё і сьмерць

* * *

Па горадзе ходзяць салдаты,
Па горадзе лётаюць чуткі.
Са сьцен лазіраюць плякаты,
Ля бараў - стаяць прастытуткі.
А людзі клянуць магазіны
І болей ня вераць уладам.
Хто кажа: "Ратуйце Айчыну" -
Таго аб'яўляюць вар'ятам.
Друкуюцца кнігі і грошы,
І кнігі і грошы - паперы.
З трыбун выступаюць прыгожа
Актыўныя пэнсіянэры,
Клянуць "нефармалаў", Пагоню,
Нібыта прысуд ім чытаюць.
І сталінскую карону,
Як сонца, у марах люляюць,
Каб дзень не здаваўся чарніткам...
Але, як ні служаць плякаты,
Па горадзе лётаюць чуткі,
Па горадзе ходзяць салдаты.

* * *

Над дахамі чарніткамі дамоў
Лятае птушка белая, крычыць.
Стаіць царква без крыжа, без званоў,
Але з замком і ад замка ключы

Павешаны на паржавелы цвѣк
Вартаўніком, які ў турме даўно
Нясе свой крыж за доўгі свой язык
І сьніць жанчын гарачых і віно.
А птушка белая ляціць і сее страх,
Ад страху аж шавеляцца кусты
На цёмных, як той сьвет, глухіх дварах.
І ты сядзіш, як выгнаны манах,
Які вярнуцца хоча ў манастыр.
А птушка лётае і ўсё крычыць,
А людзі сьпяць, набіўшы жываты.
І на цвѣку царкоўныя ключы
Вісяць у царстве сну і нематы.

ВЕРБНАЯ НЯДЗЕЛЯ

на пляцы ля царквы
сярод моладзі і старых
сярод пучкоў маладой вярбы
упрыгожанай папяровымі кветкамі
міліцыянт паглядае на гадзіннік
відаць чакае сабе замену
у царкве ідзе служба
усе зьвяртаюць увагу на міліцыянта
і кожны думае пра сваё
і мы стаім у неспакойным натоўпе
з пучкамі вярбы купленай за 30 капеек
нам хочацца зайсьці ў царкву
але мы стаім у натоўпе
ты ў джынсах
а я з камсамольскім значком
міліцыянт паглядае на гадзіннік
старыя паглядаюць на нас
а ў царкве ідзе служба

ПЛОТ

стаўлю плот вакол сядзібы
не таму што качу адгарадзіцца
качу каб усё было як у людзей
але амаль кожны хто праходзіць побач
глядзіць на мяне як на ворага
ці сьмяецца з маёй работы
ці разносіць плёткі па ўсім навакольні
ці скардзіцца на мяне мясцовым уладам
і я не вытрымліваю такога іспыту
ламаю новы прыгожы плот
але амаль кожны хто праходзіць побач
глядзіць на мяне як на ворага
ці сьмяецца з маёй работы
ці разносіць плёткі па ўсім навакольні
ці скардзіцца на мяне мясцовым уладам

ВЕЖА

іду па рыпучай лесьвіцы
у белай-бялуткай вежы
наперадзе ў мяне цені
і ззаду ў мяне цені
паветра ў вежы як вада
у старым забытым калодзежы
пахне зямлёй і сьмерцю
з кожным крокам я ўсё вышэй
над сваім былым
над самім сабой
у вокнах іржавыя краты
на кратах крэмуская Пагоня
а я ўсё вышэй і вышэй
іду па рыпучай лесьвіцы
а ў вокнах іржавыя краты
а на кратах крэмуская Пагоня
я чую як лятуць стрэлы
я чую як зьвіняць мячы
я чую за сабой крокі
і ёсьць каму бараніць вежу
і ёсьць за што бараніць
але на вежы няма сьцяга
і ў мяне ў руках няма сьцяга
але я чую за сабой крокі

* * *

чорныя чорныя чорныя птушкі
белыя белыя белыя косыці
чырвоная чырвоная чырвоная вада
чарапы чарапы чарапы
вечер вечер вечер
пыл чырвоны чырвоны чырвоны
зьдзічэлы конь ідзе да вады
сьцяга ваўкі не зьвяртаюць увагі
не зьвяртаюць увагі не зьвяртаюць увагі
галодны абадраны манах
ідзе і глядзіць у неба
і ня бачыць чорных чорных чорных птушак
ён бачыць Бога
зьдзічэлы конь п'е ваду
і ня бачыць што вада чырвоная
вада чырвоная вада чырвоная
і ў чэрапе князя і ў чэрапе князя
зьвіў жаўрук гнездо гнездо гнездо
і ў чэрапе здрадніка і ў чэрапе здрадніка
пасялілася жаба жаба жаба
і толькі ў чэрапе воя пуста
Пуста Пуста Пуста Пуста Пуста

Уладзімір Сьцяпан

"Я - Віця"

Сваё імя, прозьвішча, назву вуліцы і шмат іншых, нават даволі складаных словаў Віця вымаўляе амаль добра. Слова "алігафрэн" яму нічога не гаворыць.

Дзвухпакаёўка на першым паверсе, у якой Віця жыве з бацькамі, выходзіць вокнамі на поўдзень. Але кватэра цёмная, бо амаль усутыч да вокнаў - шэрая, складзеная з бетонных квадраў сцяна кааператыўнага дома. Панурасць і аднастайнасць сцяны парушае вузкая шылда з назвай вуліцы "Другая Авангардная". Белыя друкаваныя літары добра глядзяцца на ярка-сіняй эмалевай паверхні.

Сцяна кааператыўнага дома закрывае амаль увесь краявід. Толькі, калі наблізіцца да вакна, бачны невялікі кавалак вуліцы і кантэйнеры са сьмецьцем. На брудных кантэйнерах дзяжураць нахабна-палахлівыя памыйныя каты.

Але Віцю дастаткова і гэтага аскетычнага краявіду. Ён нерухома і стоена сядзіць ля падваконья і пазірае то на сцяну з шылдай, то на аблезлыя іржавыя кантэйнеры, то на хіжых катцоў, якія нетаропка прагульваюцца вакол сьметніка.

Всё гэта дзіўны момант, які выклікае найбольшую цікаўнасць, - гэта надыход шэрай гадзіны. Віця бачыць у шкле вуліцу зь цёмнай стромай сцяны, адбітак пакою і сябе самога. Адлюстраваньне і краявід накладваюцца ў шкле адно на адно і суіснуюць у адным вымярэнні - у плоскасці шкла. Віця адыходзіць ад вакна на некалькі крокаў і нерухомее. Блакітныя, як у лялькі, вочы раз-пораз пакрываюцца доўгімі веямі. На твары разгубленасць...

Калі знадворку цямнее, маці запальвае сьвятло. Шло адлюстроўвае да драбніцы знаёмы інтэр'ер пакою і маўклівую, засяроджаную постаць трынацігадовага Віці.

Засінае ён хутка - ледзь дакранаецца няголенай шчакой да падушкі. Сон у яго моцны і глыбокі. У сьне на твары зьяўляецца спакой і задуманасць. Віця ня чуе, як заходзіць маці, як яна папраўляе коўдру, колькі часу глядзіць на сына, прыбірае рэчы, гасіць сьвятло і прычынае дзверы.

Шторы і фортка ніколі не зачыняюцца.

Прачынаецца Віця ў адзін і той жа час і адрэзу пачынае галіцца. Электрабрытва натужна гудзе, калі ён водзіць ёю па падбародзьдзі, шчаках і шні. Шчэць, што адростае за суткі, густая і хорэтка. Пасьля таго, як твар робіцца гладкі, а брытва гарачая, Віця з апетытам сьнедае і займае месца ля вакна.

На вуліцы паўз клятчастую сцяну сьляшваюцца ў школу дзеці. Віця прыніскаецца высокім ілбом да шкла і ўзмахамі рук зітае іх. Дзеці сьмяюцца, круцяць ля скроні пальцамі, паказваюць языкі і заварочваюць за рог дома. Віця сьціскае правай кулак, а левым грукае па падваконьні.

Пасьля таго як падлеткі імклівымі купкамі хаваюцца за домам, Віця супакойваецца і выбіраецца на вуліцу. У мястэчку яго ведаць усе, бо ён кожнаму дае "добры дзень". Калі яму адказ-

ваюць, ён звычайна спыняецца, выцягвае з кішэні розную драбязу і хваліцца.

Бывае хто-небудзь кідае яму ў адказ: "Дэбіл" - і прысьпешвае каду. Віця даганяе яго, заступае дарогу, глядзіць крыху вінавата ў вочы і кажа: "Я - Віця", пасьля чаго працягвае свой рэйд па пыльных вуліцах ранішняга мястэчка.

Здаля Віця выдае на моцнага мужчыну, гадоў на сорок, ня надта спрытнага, але дужага і спакойнага. Ён з задавальненьнем дапамагае рабочым прыбіраць кантэйнеры са сьмецьцем. Сьмеда, без рукавіц, хапае брудныя заплямленыя памыйныя ськрні і перадае ў кодаб машыны. Мужчыны яго не праганяюць, бо Віця для іх - свой чалавек, даржовая дапамога. На сьметніках і ў кантэйнерах Віця і знаходзіць рэчы, якія нясе дахаты. Гэтыя знаходкі звычайна кісла і цяжка смуродзяць. Пах сьметнікаў характэрны ня толькі для Віці, але і для ягонага пакою. Паветра ў кватэры, хоць фортка ўвесь дзень адчыненая, густое і цяжкае. Раней на Віцю сварыліся, але пазбавіць заганнай звычкі не змаглі...

Віцю шанцуе - ён знаходзіць вялікі акварыум і адрэзу кідае працу, надзявае акварыум на галаву і сьняшаецца дахаты.

Віця жыўе праз усё мястэчка. Ягоная галава ў шкляннай ськрні скульптурная і значная. Кучаравыя валасы прыліплі да высокага ілба, з твару зьнікла звычайная мявасць.

Віця крочыць сярэдзінай вуліцы і ўчэпіста трымае за жалезныя канты цяжкі акварыум. Ён сьняшаецца і ня чуе, што кажуць праходжыя яму ўслед.

Акварыум амаль цалкам займае стол ля вакна. Віця доўга цягае слоікам ваду і супакойваецца, калі акварыум робіцца ўкрай поўны.

Акварыум бацькі не выкідаюць, бо занадта ён вялікі і цяжкі, дый Віця не адыходзіць ад яго.

Ужо некалькі дзён у акварыюме плавае даволі ладны карась. Якога Віця ўратаўвае ад чорнай траскучай патэльні. Карась мява варушыць плаўнікамі, а Віця зачаравана цікае за павольнымі рухамі залацістай рыбіны, за бліцамі, што ўспыхваюць на яе баках.

Дні праходзяць у маўклівым сузіраньні шкляннай ськрні. Віця крышчэ ў ваду хлеб і пазірае, як рыбіна павольна ўздзімаецца да паверхні і ляніва хапае яго. Карась то тычкаецца ў пласк, і на дне застаюцца мяккія квалістыя барозны, то абцякава вісіць у зеленаватай тоўшчы вады і не зважае на хлеб, што размякклі сьняжынкамі ападае на дно.

Карась спыняецца ля шкляннай сцяны і нерухомее. Віця ўпіраецца падбародзьдзем у стол, і позірк ягоны спыняецца на круглых вачах рыбіны. Карась надакучвае нерукомасьць і ён імкліва зрываецца зь месца. Бада робіцца каламутная, і мільгаюць павялічаныя шклом: то пукатая галава, то цьмянае золата лускі, то рукавы плаўнік, то цёмны веер хваста...

- Стой! Стой! - просіць Віця, але рыба, захопленая сваім танцам, ня чуе яго.

Раптоўна карась спыняецца каля дна, а Віцю ахоплівае жах, што ягоная рыба зьнікла.

Ён апускае ў акварыум рукі з тоўстымі растапыранымі пальцамі і абмацоўвае ваду. Карась спалохана б'ецца ў далоні, гадскоквае над паверхняю. Віця супакойваецца, выцягвае рукі і расплэхвае цёплую ваду на падлогу, і мокрымі рукамі пачынае крышчэць хлеб.

- Рыба. У мяне рыба! - кажа Віця і радасна, крыху разгубле-

на сьмяецца. - Я маю рыбу! - хваліцца ён дзецям, што зь цікаўнасьцю глядзяць на акно.

Віця здаецца, што словы не пераконваюць, і тады ён апускае рукі ў акварыум, ловіць карася, моцна сьціскае яго і, узбуджаны, падымае над галавой. Малыя бачаць толькі вялікую галаву з адкрытым ротам і хвост, які сутаргава тропецца ды мяява павісае. Кроплі бягуць па шкле я пакідаюць празрысты сьлед.

- Вялікая! Карась! - дзеці, задаволеныя выглядам рыбі, бягуць у суседні дом.

- Карасік, - ціха гаворыць Віця і асьцярожна кладзе рыбу ў ваду.

Карась апускаецца на дно, павольна перакульваецца на сьпіну і ўсплывае.

Віця пальцам штурхае яго ў глыбіню, але карась упарта ўсплывае да паверхні, ледзь бачна падрыгвае плаўнікамі.

Віця не адыходзіць ад акварыума. Ён крышыць у задую хлеб, трымае рыбіну ў глыбіні, падсоўвае ёй мокрую крошкі... Карась пераварочваецца і ляжыць на паверхні.

Пад вечар рыбіна цьвёрдзее, золата лускі блякне, бакі надзімаюцца. Яна як драўляная ляжыць на вадзе...

- Тсс! - шэпча Віця і прыкладае палец да вуснаў. - Карасік сьпіць. Ён заснуў.

Маці глядзіць на сына, ківае галавой і выходзіць з пакоя.

Віця распранаецца і кладзецца ў ложак.

Уначы маці выцягвае з акварыума рыбу, якая пачала сьмярдзець, і праз фортку выкідае яе ў бок сьметніка. У цемры чуецца хіжыя крыкі катю і злоснае каўканьне.

Віця прачынаецца як ніколі рана. На вуліцы шчыльным шэрым туман. Відаць толькі край сьцяны і вузкую сінюю шыльду. Акварыум пусты. Віця будзіць бацькоў і паўтарае толькі адно слова: "Рыба? Ры-ба?" Бацькі палохаюцца, пачынаюць тлумачыць, што карась памёр, і абяцаюць купіць новага.

Віця ведае шмат розных, нават даволі складаных словаў - і цяпер, перад кубам зь зяленкаватай вадой ён паўтарае кароткае слова "памёр" і намагаецца зразумець ягоны сэнс.

АДАМ ГЛОБУС

СЬМЕРЦЬ - МУЖЧЫНА

Шо то за могила?
Вітер сніг розміта,
Крызь сніг почорніла
Трава выгляда.

Мікола Кастамараў.

1 - ПОЖНІ

Сьмерць - мужчына, а не жанчына. Нязвыкла, але сьмерць - ён, а не яна, як мяркуе тутэйшая большасць. Усе выявы з жанчынамі, што размахваюць косамі - падман недасьведчаных. Сьмерць - мужчына!

Першы раз я бачыў яго, калі быў яшчэ падлеткам.

На гарадзкім ускрайку была вялікая гара, цяпер там мікрараён Вясьнянка, а раней высілася крутая, як бычыная сьпіна, гара, расло жыта. Пад гарою цяпер фінская (кажуць - фінны будавалі) аўтазапраўка, толькі тады я яе не было. Вечарэда падлетняму доўга, я ішоў з эцюднікам на плячы, вяртаўся з рэчкі. У руках нес невялікае палатно, на ім сьвежы, маляваны алеем краевід - вербы над ціхай вадой. Да эцюда прыляпіўся матылёк.

У кожнага свае забабоны. Мне дык за шчасліваю прыкмету матылёк, камар ці казырка, якія садзіліся на эцюд. Выратаваць нельга, фарба ліпкая, таму забабон супакойваў. Зразумела, што мяне, а не матыля.

Нес я краевід з нахіленымі да вады вербамі і апынуўся якраз у тым самым мейсцы, дзе цяпер працуе бензазапраўка. Там і ўбачыў мужчыну. Ён шыбаваў гарою, га пожны, напасткі, касу ён трымаў на плячы. Я прыпыніўся. Мужчына хутка спускаўся з гары. А я ўсё стаяў, бо мне здавалася - падыйдзе ён зараз да мяне і ўдарыць касою ў грудзі, размахнецца шырока і ўвабе касу ў цеда. А ён спытаў: "Мастак?" "Мастак", - адказаў я і пачырванеў. Дагэтуль не люблю й саромеюся сваіх заняткаў. Мастак, калец, паэт... Якая розьніца? "А мяне зможа намалюваць?" "Змагу". "Зрабі ласку". "Сьцягнее хутка". Сонца ужо хавалася за гарою. "А я й не кажу, каб вась абавязкова зараз. Прыдзеш дадому й намалюеш. Вось так з касою стаю на пожны. Фрэнч, боты, кепка. Галоўнае, што ты зробіш мой партрэт". "Зраблю абавязкова", - сказаў я і зрабіў.

Прышоў дадому, замацаваў палатно на мальбэрце. (Як гэта мае бацькі толькі трывалі пах алею і шкіпінару ў кватэры?) Сашкроб масьцекінам эцюд з матылём і пачаў "Касца на пожны". Выйшла цёмная змрочная карцінка - бурачкова-ліловай з рудымі палымнасьцямі. Напэўна, у мяне тады было занадта многа крапляку і вохры. А ў выніку карціны не атрымалася, бо занадта моцна ў нейкі важны момант я пашкадаваў, што знішчыў празрыста-зяленкаваты эцюд зь вербамі і матылёком.

* * *

Сьмерць мяне сапраўды вабіць, і ўсё зьнітаванае зь ёй таксама. А ідзе гэта праз тое, што нарадзіўся, рос дый цяпер живу каля самых могілак. Лёс такі. І куды б ні прыехаў, мяне проста цягне наведць пагост. Кто? Дух? Д'ябал? Кутчэй, не. Занадта гучна, як бубённыя заклікі. Прасьцей: люблю водар прывялых кветак над капцамі, люблю густую вільгаць, што тоіцца ў кустоў і за крыжамі й помнікамі, люблю й жалобныя радкі: "Я ўжо дома, а ты яшчэ ў гэтых", "Спыніся, пастой, падумай", "Вечны спакой", "Вечны спачын"... І люблю пагостаўскі ансамбль зь дзяцінства. З таго далёкага часу, калі па абедзе баба Ядзя спачатку ўкладала мяне спаць, а потым раптам будзіла, і мы йшлі глядзець, як нашай вуліцаю нясуць нябожчыка. Спаць, калі некага хаваюць, нельга.

І ніколі не разумеў я людзей, што закапляюцца асобамі зь гераічнай сьмерцю, бо ўсе гераічныя ўчынкі менш драматычныя за сьмерць селяніна.

Вось узьнялі труну на машыну. Вось паселі сыны й дачкі нябожчыка паўз яе на сьветлыя лавы. Завуркатаў, пакаціўся грузавік, павольна, па цэнтральнай вуліцы, празь мястэчка Койданава. За ім рушылі людзі - жанчыны ў чорных хустках, мужчыны з кепкамі ў руках, дзеці з кветкамі. Сьлёзы. Белыя насоўкі. Сьлёзы журботныя, а не патрыятычныя. Людзі сьлёзы з-пад цяжкіх ад бяссоннае ночы павекаў.

А патрыятычныя самаахвяраваньні - гідкія.

Так здарылася, што дом наш стаў на вуліцы ажно зь дзьвюма могілкамі - Старымі паўзакінутымі й Новымі паўпустымі. Вось і атрымліваецца - нарадзіўся я паміж пагостамі. А на паралельнай вуліцы, калі праз сады прайсьці, быў яшчэ і Бесхайм (так у нас габрэйскія могілкі называлі). І на ўсіх трох за маёй памяццю хаваці. Цяпер хаваюць толькі на Новых. Бесхайм зьнёслі, забудавалі, нават і сьледу не пакінулі. Дый якія ў Койданаве габрэі? Так, два-тры вярнуліся пасьля вайны і тры рускімі пазнапісваліся. Старыя могілкі спачатку зьнёслі напалову, а пазьней і астатнія капцы зраўнялі зь зямлёю. Гэта нейкая дурная справа коціцца па Беларусі - могілкі зносіць. Зь якога боку яе да нас прывяла? Спачатку - маенткі, палацы й замкі паруйнавалі; потым - касьцёлы, царквы й синагогі зь мячэтамі папалілі; цяпер - пагосты. А далей што? Пытаньне мне спакою не дае, як тое відовішча растрэбуванага могільніка ў Менску, каля Сьвіслачы. Як пачалі дарогу да гатэля "Беларусь" пракладаць, дык бульдозеры насып пад асфальт рабілі. Пасьля моцнага дажджу той насып зьбялеў ад чалавечых костак - чарапы, скабы, хрыбетнікі тырчалі з чырвонае гліны, як перад Страшным судом. А пратэктары грэйдараў трамбавалі й трамбавалі насып...

* * *

А другі раз я ўбачыў касца праз пыльнае аўтобуснае вакно. Ужо працавала новенькая запраўка, і да яе вырлівалі жаўтапысыя таксоўкі. Аўтобус заганяваў на павароце, дарога абмінала гару, і я ўбачыў, як ён ідзе па похні, касца на плячы зіхаціць да рэзі ўваччу. Падумалася, вась так ідзе Сьмерць шорсткаю колкаю похняю, басанож і ня ступіш. У сваіх далейшых развагах не імкнуўся пераконваць некага, як зазвычай бяруцца давесьці праўду ўяўнаму начальніку. Сам адчуў і сам пераканаўся, убачыў і паверыў. Сьмерць - мужчына з касою на плячы. Я бачыў Сьмерць. Ён ішоў гарою па похні.

46.

2 - РАВАЎНІКІ

Чамусьці Сьмерць уяўляецца бяз носа, а ў мужчыны з касою быў доўгі храшчаваты нос, рыхтык у майго дзядзькі Анатоля. Таго самага Толіка, зь якім мы патрапілі ў малапрыемную гісторыю каля Старых могілак.

Вярталіся з кльбу, у кіно хадзілі. Зіма, цёмна, галалёд, паўз дарогі гурбіліся ледзяныя глыбы. Толік, ён толькі па сваёму дарогі гурбіліся ледзяныя глыбы. Толік, ён толькі па сваёму дарогі гурбіліся ледзяныя глыбы, а так - на два гады старэйшым за мяне. Яму тады транаціца спынілася, хлопчык. І росту ён не высокага, роўны са мною быў, толькі што кранчэйшы. Ішлі па нашай Другой-Ленінскай, яна праз усё мястэчка вядзе, пяць кілямэтраў. Чуем, аўтобус нас даганяе. Вуліца простая - далёка відаць. "Давай, - кажу, - ледзяшом па аўтобусе шпурляем". "Шафёр зловіць". Толік збаяўся. "Нават і ня спыніцца, вась пабачыш". "Кідай, калі хочаш, а я ня буду".

Аўтобус тады хадзіў кароткі, такія цяпер хіба што ў менскіх пахавальных бюро засталіся. Ён прыстававалі нябожчыкаў ваціць.

Параўняўся аўтобус з намі, я ледзяшом у дзьверы.

Дурны, хабэльскі харт. Такіх у мястэчку шмат. Дзе-небудзь на высокім адносе парткі спускаць і голую дупу паказваць цягніку. Ці на рэччы ў чорны глей выпакца і зьнялацку з кустоў на дзевак выскачыць - маўляў, чорт. Ці загарнуцца ў прасьціну і з касою ў руках якую парачку, што з танцаў вяртаецца, каля могілак пераняць, было й такое...

Ну вась і тады, ледзяшом глыбы гучна гагачуць аб намерзлыя дзьверы. Аўтобус, хто ж яго ведаў, заганяваў, ажно юзам пайшоў - галалёд. Ня стаў я чакаць пакуль людзі павыскокваюць, вучань перавучань быў. Па калена ў сьнег правальваўся, поўныя чаравікі набраў, але паспеў забегчы на Старыя могілкі і свавацца за плотам. Ведаў, не пабяжыць шафёр са сьвятла ў цемру паміж крыжоў падшывацца шукаць, збаіцца ці палянуцца. Тады быў упрунены, што збаіцца. Ён і не пабег, выскачыў і нагою па Толікавым задзе ўлупіў. У майго невінаватага дзядзькі ажно шапка ў сьнег паляцела. А сам ён на лёд упаў і заенчыў: "Гэта ня я кідаў..." Я далей услуювацца ня стаў, гайсануў праз могілкі, між крыжоў і помнікаў, ломачы перамерзлыя стамбуры кветак, між кустоў і дрэваў, на паралельную вуліцу, па ёй, потым праз сады і да дому.

Толікава баба Маня да маёй бабы Ядзі сварыцца прыходзіла, распавядала, што з-за мяне шафёр яе ўнука біў. "Ён жа старэйшы, трэба было глядзець за малым". Сапраўды, трэба было бегчы за мною на могілкі. Скончылася нічым. А чым, зрэшты, магло скончыцца? Ну, сьцебнула б мяне баба колькі разоў пасам ці ў кіно з тым жа Толікам не пусьціла б, і ўсяго бяда.

* * *

Вось Зьмітрыка Латыша родны бацька лупцаваў, дык ужо лупцаваў, як мог. І было за што. Адкуль тое ў нашае Койданава прыпаўло прымсунулася ня ведаю, толькі пайшла мода на крыжы, хто больш назьбірае. А дзе ты іх зьбярэш? На дрэвах у садзе яны не растуць. Ну і пачалося марадзёрства, інакш ня скажаш. Латышава хата стаяла пад бірозамі акраз насупраць Старых могілак, на вуліцы Другой-Ленінскай.

Ну й назва, дагэтуль дзіўлюся. Нашто ў адным мястэчку дзьве асноўныя вуліцы аднолькава называць, а потым да іх рабіць ну-марацію? Дый самое Койданава пераназвалі ў 30-я гады.

кывасмока, як нядаўна пісалі ў латыскім выданні "Авотс", Дзяржынскага.

Зьмітрык усе помнікі ведаў, як дрэвы ў сваім садзе. Дзе на якім крыжы металёвы Хрыстос прышрубаваны, дзе рэльефчык Боскае Маткі вісіць, дзе анёлы крылы згарнулі й сумуюць. Вось ён і паздымаў сабе колькі ўкрыжаваньняў, ды прыхваў на гарышчы, а бацька знайшоў. Зьбіў ён Зьмітрыка ды яшчэ прымусіў сярод белага дня тых Хрыстоў на мейсца прышрубаваньня. Можа яно і слушна, што прымусіў, але біць так моцна ня трэба было. Зьмітрык на рэчцы сінякі паказваў, плечы і дупа ўшчэнт чорныя.

А Толікава баба Маня, ёй што ні зрабі - усё ня так, казала, што мала білі, што Божачка яшчэ ня так пакарае, праз такое рукі паадсыхаюць і паадвальваюцца. І мне ўяўлялася ўсохлая рука расейскага жывалісца эмігранта Рэпіна. Усе школьныя падручнікі тае пары ягонімі карцінамі былі нафаршаваныя, як калдуны мясам. Можа, думалася, і ён у дзяцінстве з могілак краў, праз гэта і рука ўсохла, а зусім не з-за таго, што маляваў шмат бурлакоў ды ўрадаў.

А Зьмітрыкавы рукі ня ўсохлі, і цяпер працуюць на маторным заводзе. І можа, па вялікім рахунку, дарма бацька яго зьбіў на горкі яблык, бо і помнікі, і Хрыстоў, і Божых Матак пыхлівія бульдозеры на край пагосту, да самае дарогі ссунулі, экскаватары пагрузілі на самазвалы, а тым зьвезьлі немаведама куды.

* * *

І яшчэ аднаго рабаўніка могілак я ведаў, Сямёна Неахайнага Чалавека. Сустракаюцца людзі недагледжаныя, але каб такі, у яго ў кутках рота сьліна закісала... Ногі ён мьў толькі пад прымусам, шкарпэтак не ўскладаў, хадзіў у гумовых ботах, у якіх граць ажно вішчэла. А зьвёў мяне лёс з тым Сямёнам у адну гісторыка-дасьледчую экспэдыцыю, я па дамове працаваў у археалага Вадзіма. Ён - пэдагг, акуратны й сабраны па-вайсковому. Кожнае лета ў экспэдыцыі, вась і прызвычаіўся да паходнага аскетызму й чысьціні. А тут Сямёна ўзяў за памочніка, "зьбегай, прынясі". У горадзе за ім, пэўна, маці глядзела, дык здавалася і зграбны быў, а тут за два дні ў такую "Разэлю" ператварыўся, глядзень брыдка. Трываў Вадзім, трываў дні ня вытрываў.

А ўсчалася ўсё зь вядра вады. Паслалі Сямёна па вадку, калодзеж далекавата, але з вакна відаць. Седзімо за сталом, сьнедаем і глядзім, як наш "Разэля" па ваду йдзе марудна, што мокрае гарыць. Тады чамусьці падумалася: "Чаму гэта кахунь, што калі жйд ваду ў хату носіць, дык і шчасьце прынясі?". Цягне, праз кожны дзесьці крокаў спыняецца, руку мяняе. Напаўдарозе паставіў вядро, нахіліўся, рукі ў ваду апусьціў - Вадзіма ажно паставіла за сталом - Сямён твар пачаў паласкаць. Так мшца колам не загоніш, а тут раптам сам. Памыўся, папіў зь вядра і нясе ў двор. Вадзім у дзьверы, сустрэкаць. "Вада чыстая?" - чужым голасам да Сямёна. "Піць можна?" "Можна". За тое "можна" загарэлася Сямёнава вуха ад вадзімавага кулака. "Што? Што? Што?" - паўтараў пабіты і плакаў. Але Вадзім не сулакоіўся, ускочыў у хату, схпіў Сямёнаў заплечнік і пачаў выцягваць зь яго брудныя кашулі. "Пакуль не памеш, каб я цябе ня бачыў!" І раптам па падлозе зазьвінела, забразгала, заценькала... "Не чапай!" - заскавітаў Сямён і кінуўся зьбіраць металёвыя нацельныя крыжыкі.

На паўночна-заходняй Беларусі (Браслаўшчына, Мёршчына, Друя) ёсьць традыцыя прыбіваць да помнікаў нагрудныя крыжыкі нябожчыка.

Вось такіх крыжыкаў і назьдзіраў Сямён, у заплечніку іх можа са сто хавалася. "Ну ты й гад, брыда дзвухногая. Але ж я цябе біць ня буду. Вяскоўцам скажу, што ты крыжы з могілак па краў. Хай яны й думуюць, што з табой рабіць. Хай яны цябе і б'юць. Хай хоць заб'юць, не ўступлюся. Мне сюды езьдзіць і езьдзіць... А ты... (расейскі мат). Каго я прывез? Ну, краў ты езьдзіць чарапкі ды зубы розныя, гэта ладна, я ж думаў, гісторыя цябе цікавіць. А тут... (расейскі мат). Прыдушыць цябе трэба". Вадзім закурываў беламорну. "Зьбірайся, і ў Друю па білет да сталіцы нашае Радзімы горада-героя Менска. Бачыць цябе не магу. Куды крыжы ў заплечнік сунеш? На стол кладзі, злодзей... (мат). І лічы, што ты ў нас не працаваў. Ясна? Ні капейкі не атрымаеш".

Нараніцу Сямён зьехаў. Зьняў маністу нашае рыбы, што сушылася на вакне, і зьехаў. Вадзім аднес крыжыкі мясцовому настаўніку і той можа гадзіны са дзьве пастукаў на пагосьце малельнікім малаточкам. Калі які крыж і пераблытаў, ня там прымацаваў, дык спадзяўся, нічога страшнага. А ў нас пасья Сямёнавага ад'езду ў сенцах пачало сікунамі сьмярдзец. Потым здагадаўся, што "Разэля" баяўся ўночы зьвісьці на двор, пэўна, думаў - вяскоўцы пільнуюць, вась і памачыўся ў вядро пад рукамынікам.

* * *

Ёсьць і яшчэ адна завядзёнка ў тутэйшых краях - пакідаць на капцы пад крыжам пачастунак: чарку гарэлкі, лусту хлеба, яблык, цукерку, яйка варанае. Вась прыйдуць госьці на сьвята ці на дзень нараджэньня да нябожчыка, пасядзяць, пап'юць, пагавораць, паўспамінаюць і яму пакінуць гасьцінец, нібыта і ён зь імі разам, тут побач, недалёка. І сьходзяць з патаемнаю думкай, што нябожчык устане і перакулць чарку і закусіць хлебам.

І нейкая ханчына ўголос скажа: "Што ж ты нашаму бацьку няпоўную наліў. Ён жа любіў поўненькую чарку, каб ажно зь берагамі".

Усе ведаюць, што ня ўстане, але спадзяваньне ёсьць. Яно глыбока, на самым сподзе душы. Яно прарастае праз стагодзьдзі. Мы памрэм, а яно застанецца. Дык якая ж тады абраза - на зямлю тая чаркі куляць і таптаць хлеб!

А былі ў нашым Койданаве й такія зноскі. Прывядуць на пагост аўчарак і самі сьвішчуць у два пальцы. Сабакам што? Гойсаюць сабе па капцах, скачуць праз агароджы, дзе панікай, чаркі перакульваюць, кветкі домаць, вянкі керзаюць, яйкі ды цукеркі ядуць, а хлеб топчуць. Сабакі, яны сабакі і ёсьць, не разумныя стварэньні пры чалавеку. А гэтыя чалавекі - зноскі маральныя. Ды адкуль аўчаркам пра тое ведама.

Трывалі мужчыны, а потым узялі ды палавілі тых чалавекаў. Афіцэрскія сны былі. У нас рэмбаза каля чыгункі стаяла, там вайскоўцы працавалі. Вась іхнія дзеці й забавляліся, рмтавалі сабак да службы на мяжы нашай Радзімы, нібыта. Вядома, сёньня гэтая рэмбаза, заўтра тая рэмбаза, гэтая мяжа, тая мяжа, і якая бацькам і дзецям справа да тутэйшых звычаяў. Афіцэрны яшчэ на мужчын крычалі, што няма чаго на пагосьце прадукты пакідаць, што з-за гэтага вась і ў краіне няма чаго есьці, і яшчэ і яшчэ, ледзь ня біцца кідаліся. Мужчыны сьмялі.

Толькі ўночы нехта на рэмбазе аўчарак пазасякаў. Сабакі нават ня гаўкалі, бо кожнаму па матку воўны ў лой вывадзганай кінулі. Нітак у мястэчку, дзякуй Богу, шмат - швейная фабрыка ў тры змены малоціць. Воўна ў сабачых зубах і захрасла, пашчу не самчапіць, не рашчапіць. Дзе ж ты пабрэшаш, пагаўкаеш? Сабак засекалі. Шкада жывёлаў, але не сичы ж людзей, а вучыць не як трэба.

3 - ПАЭТЫ

Сьмерць і пагосты, яшчэ кажуць - клады, вабяць ня толькі мяне аднаго, натуральна.

Вось у "Доме пісьменьніка" сядзяць за чаркаю два заўсёдня паэты і размаўляюць. На круглым сталі колба з каньяком (100 грамаў - 4 р. 10 кап.). Пасмы цыгарэтнага дыму віюцца пад ша-раабрысным белым з чырвонаю паскай сьвяцільнікам.

- Добра, што ёсьць сьмерць. Ты нават і не ўяўляеш, як важна, што мы ўсе роўныя перад ёю. Раней дык я ставіўся да сьмерці абьякава, нават пабойваўся. Што казаць? Жах ёсьць жах. А вось аднаго разу... - старэйшы з заўсёдня паэтаў кульнуў чарку і працягнуў. - Я тады ў тэхнікуме займаўся, на вакацыі да бацькоў прыехаў, сьвята - якое ні ёсьць, а ў хаце пляшкі няма. Бацька мяне да суседа выправіў па самагонку. Сусед сабе гнаў, думалі - пазычыць. У вокнах сьвятло. Зайшоў я ў сенцы, пастукаў - цішмя. Яшчэ грукнуў - ціха. Пэўна, ў клеў, ці так - на двор выйшаў, падумалася. Нават і ў галаве не мільганула, што нешта здарыцца магло. Адцінуў я дзьверы, зрабіў колькі крокаў і ўкамянеў. Сусед на ложку паверх посьцілкі ляжыць. І адразу відаць, што ня сьпіць, а мёртвы. Твар іншы, твар вольнага чалавека, усе пакуты адыйшлі, прасьветленасьць незямная. Я каля печы і прастаяў, можа з гадзіну. Усё ад сьветлага твару вачэй ня мог адвесьці, нібыта ад яго райскае зьзяньне сыходзіла. Спэрнуўся я ў кажуку, каля печы стоячы, пакуль мой бацька прыйшоў. Ну, тут шум ушчаўся і ўсё такое рознае. Суседава жонка прыляцела, уклечыла каля ложку: "А мой ты гаспадар!" А твар я запомніў на ўсё жыцьцё і сьвятло, якім ён быў асьветлены. Незямное, празрыста-сьцюдзёнае сьвятло... І адкуль яно ў напаленай да задыхі хаце? Яно часам на гіпсавых пасьмяротных масках зьяўляецца. Вось я аднаго разу бачыў яго на масцы Жэні Янішчыц. Адкрыў скрыню, разгарнуў газету, а на масцы - сьвятло. Раней дык я ня ведаў, нашто зь нябожчыка маску рабіць, а цяпер ведаю, - гэта старэйшы з заўсёдня паэтаў распавядаў.

- А мне дык часта нябожчыкі ў сны прыходзяць. Я нават тры сны запісваў пачаў. І ўсе яны шэрага колеру, быццам з плястыліну лепленья. Вось брат мой стрэчны - Лявон... Колькі мы зь ім перапалі гарэлкі?! Мора! Ён на машыне разьбіўся. А ня так даўно ў сон прыходзіў.

Сьплю, бачу: іду сьценкаю, што за нашым гародчыкам, там ужо калгаснае поле пачынаецца, гэтым годам кукуруза расла. Вось Лявон з той кукурузы і выходзіць на мяне. Твар шэры, вочы невідучыя, павекі паўзакрытыя - эрэнак зусім не відаць. Ідзе і кліча: "Хадзі да мяне, пляшку маю. Разам да дзевак пойдзем". "Якія дзеўкі? - думаю. - Мы ж цябе пахавалі, год, як на клады занеслі. Дня да дзевак я з жанатымі ніколі не хадзіў. Ня маю такой звычкі". А ён бліжэй, бліжэй... І бачу, што ня йдзе Лявон, а плыве па-над самай сьценкаю, нават пылу не ўздымае. Я ў кукурузу, бягу, цяжка, ламлю стамбуры, як той дзік. Выбег - хата пасярод поля стаіць, нават і ня хата, а халабуда дашча-

ная. На ганку Алесь Разанаў сядзіць, без кашулі, у адных сподніх нагавіцах. Матузкі завязвае. Я да яго, і толькі пасьпеў "дзеньдобры" даць, як прачнуўся.

Коўдра скамечаная на падлозе. Устаў я і на клады пабег, нават ня імўся, ня сьнедаў. Знайшоў Лявонаў капец, прыбраў. Вось, гэта ён да мяне прыходзіў прасіць, каб я капец прыбраў, бо Лявонава жонка ўжо зь іншым жыве, ліха яе ня возьме. А паэтаў я часта ў сных бачу: і Разанава, і Галубовіча, і Вас, да рэчы, бачыў, - гэта маладзейшы з заўсёдня паэтаў распавядаў.

Мне цікава слухаць, як паэты распавядаюць пра сьмерць, але ёсьць адзін аспект, калі мне робіцца млосна, гэта як пачынаецца развагі пра ўласнае самагубства. У мяне ажно сярэдзіна халадзе, бо не па-мужчынску пра такое языком мяньціць. І згадваецца такі выпадак у інтэрнацкім калідоры, доўгім, на паўсотню дзьвярэй. Каля вакна паліў у фортку мой знаёмы паэт-авангардыст. Ён вучыўся на апошнім курсе ўнівэрсытэту, і ў яго нарадзілася дзіця. Камэндантка пашкадавала я ня выселіла сям'ю зь дзіцем, перавяла ў кладоўку. Вось і жыў паэт у цеснай, як шафа, кладоўцы з жонкай-першакурсніцай і дачкой.

А тады ён пачаставаў мяне цыгарэтай, і мы дымілі ў фортку. Тут да нас і падбегла дзябелая дзявуля з рудою касой па самыя клубы. Яна задыхана папрасіла цыгарэтку і пачала прагна глытаць найтаньнейшы дым. "Задухся! Вось пайду я задухся!" - бубэнным голасам сказала дзявуля і закашляла, папярхнулася дымам. "Духся! Ідзі я духся! Ці мне вярнуць з мільям табе прынесці? Зараз пайду, пляшкі паздымаю і прынесу. Толькі як ім задухсясья, я вярнуць і мыла назад забяру, бо ня будзе чым быць лізнуць і на чым сушыць ня будзе. Дзіця яшчэ неразумнае, пад сябе робіць. Ці можа, крышку пачакаеш, пакуль малая падра-сьце, дык я тады вярнуць назусім аддам". Дзявуля крутанула клубамі і ўцякла. "Нашто так?" "Ай, абрыдлі. Задухся, атручыўся... Тручыўся! Не-е-е. Вось у тым і справа. Хто надумаў рабіць, той казаць ня будзе".

Вось, калі паэты пачынаюць казаць пра самагубства, мне і згадваецца дзявуля з бубэнным голасам.

Але ў Гіёма Апалінара ёсьць маналог самазабойцы: "Тры лілеі, лілеі тры на магільнай магіле маёй без крыжа..."

А я мяркую, самагубства мае апраўданьне, як дзеецца закаханым. Ходзіць такая легенда, што на менскіх Кальварыйскіх могілках малады каханкі разам разьвіталіся з жыцьцём. Легенда крыху пазьней, бо трэба пра паэтаў скончыць.

Колькі мне казалі: "Не распавядай ты пра паэтаў, пішы пра людзей простых". Але з усіх станоўчых вызначэньняў беларускіх пагаджаюся толькі з адным: беларус - паэт. Бо ўсе гэтыя: сьціплы, лагодны, дабрамыслівы - вельмі ўжо лёгка пераварочваюцца ў баязьлівы, млявы, абьякавы... Але ня ў гэтым біда, а ў тым што сёньня герой нашае нацыі - паэт і толькі паэт, пасьля яго ханьня (слова "каханьне" без скажэньня сэнсу на іншы мовы дзякуй Богу, не перакладаецца). І хай сабе розныя сьціплыя (Беларускі народны фронт) мне не павераць. А я буду настаўніцаць: беларус толькі тады беларус, калі ён паэт, і тутэйшы аўтарно настолькі беларус, наколькі ён здатны разумець беларусы.

"Тры лілеі, лілеі тры на магільнай магіле маёй без крыжа..."

А цяпер - інтымнае.

Яны моцна кахалі адно аднога. Здаецца, так пачыналася кальварыйская легенда. І каханьне было такое моцнае, што ні Ён, ні Яна не маглі й хвіліны адно без аднога пражыць. І сказаў Ён: "Давай адначасна памрэм, і тады мы вечна будзем разам". І яна ў знак згоды апусьціла вочы. І яны пайшлі на Кальварыйскія могілкі і памерлі ўадначасьсе. А цяпер іх душы лятаюць разам і сьпяваюць. Тая легенда гучала на мікрараёнскіх прапахлых галубамі гарышчах, калі яе пераказвала адна школьніца другой.

А на прыпад'езных лаўках, дзе гуртуюцца пэнсыянэркі, легенда мела іншы варыянт, іншую танальнасць і фактуру.

Яна была наркаманка. У яе была поўная кайстра пушак з ампуламі. Яна перадавала тую пушку ад лекара наркаманам. А яе хлопец нават не здагадаўся пра ўсё гэта.

Аднаго разу раскрыў ён кайстру, хацеў насоўку ўзяць, а там поўна пушак з морфіем. Што гэта? Адкуль? Яна ў сьлёзы, ну і ўсё распавяла...

Ляхала ў бальніцы, пазнаёмілася зь лекарам. Той спакусіў яе і прывучыў да наркотыкаў. І вось цяпер яна змушана "адпрацоўваць" сваю долю - развозіць морфій па адрасах.

Хлопец - сьмелы, баявы - схпіў кайстру, панес у прыбіральню і ампулы з пушак ва ўнітаз павытрасаў.

На другі дзень вярталіся яны дадому позна ўвечары. Іх перапнілі хлопцы ў чорных куртках. "Пагаварыць трэба!" Хлопец той наркаманкі і слова не пасьпеў сказаць, як яму па галаве жалезам трупнулі. Толькі іскры ўваччу. Плямы зіхоткія паплылі-паплылі. Дзеўцы нож паказалі. "Маўчы, лярва! Ключы давай! Морфій давайцеца вярнуць". Прыцягнулі чарнакуртаўцы дзяўчыну і хлопца на кватэру. Хлопец ледзь ачوماўся, а яго ўжо да крэсла вяроўкай прывязалі. "Дзе морфій?" "Ва ўнітазе!" Перавярнулі ўсё чыста - ампулаў няма. "Дзе морфій?" А хлопец плюнуў аднаму ды ў твар. Я х вам кажу - сьмелы, баявы. "Раз так - глядзі!" Схапілі яны дзеўку, пазривалі зь яе адзёку. Пачалі вырабляць, хто што хацеў. І так, і гэтак, і той, і гэты. І ўсё перад хлопцам зьвязаным. А каб не крычаў і не пляваў - кляп. Пазьдзекваліся, колькі змаглі. Папарывалі ёй там, дзе нават сказаць няможна. У кроў усё перапэчкалі. Кінулі яе непрытомную на падлозе і пайшлі. А на разьвітаньне: "Калі морфій не аддасьце, вам канец!"

Апрытомнела дзеўка, разьвязала хлопца і кажа: "Жыць не хочу!" Узялі яны тую вяроўку, што хлопец быў скручаны, разрэзалі на два канцы, пайшлі на Кальварыю дый задушліся. Раніцай іх вяртаўнікі знайшлі. А душы дзеўкі з хлопцам па начах на Кальварыю вяртаўца і сьпяваюць, сумна-сумна так. Сама чула.

Ёсьць яшчэ адзін варыянт легенды. Яго мне распавёў вяртаўнік.

Я сядзеў пад клёнам і маляваў капліцу, яна мне здаўна падабалася - нэаготыка, чырвоная цэгла, сьпічастыя аканіцы, шляхетны беларускі рамантызм часоў Францішка Багушэвіча. Крэмаў і перкамі па паперы... Падыходзіць акуратны дзед. Сеў на самы край лаўкі, запаліў. Што мяне здзівіла ў той сітуацыі, дык гэта спакой, зь якім дзед сьбе паводзіў. Ні табе мітусьлівасьці, ні зазіраньня ў вочы. Запаліў ён і пачаў...

Вы вельмі слушна робіце, што капліцу замалеўваеце, а то год-другі я пабураць. Можа, я дык па-шчырасьці спадзяюся, і не зьнясуць, гэта калі католікі дамогуцца, каб тут касьцёл адчы-

нілі. Туды-сюды. Кажуць, што Брэжнеў дазвол даў на адкрыцьцё Чырвонага касьцёлу ў Менску, што каля Дома ўраду. Але там ніяк. Мясцовы ўрад гарой стаіць, каб не адчыняць. Каб каля іх ды касьцёл працаваў?! Ого-го! Яшчэ каб царква, дык яны б думалі, бо праваслаўныя заўсёды з урадамі ў адну дудку дзьмуць. Сам чуў, як у КМСе (Кафэдральны Менскі сабор) яны Брэжнева ўхвалялі. Я ж, здаецца, і праваслаўны хрышчаны, а ў такіх справах на баку католікаў. А што ў тым благога, каб жыдоў-кіношнікаў з Чырвонага касьцёлу прагнаць? Толькі лепш будзе. Я дык ня надта веры даю, што генсек дазволіў, але хто іх там на гары ведае? Калі і праўда сам папа рымскі Ян Павал II прашэньне даслаў, дык можна й падпісваць. Туды-сюды. Я сам пяцёрку на касьцёл паклаў. Вы не паверыце, а я даў.

Тут палякі старня прыехалі, хадзілі па Кальварыі, глядзелі, можа паўдня капец шукалі і, ведаеце, знайшлі. Ву-унь тамака, за хоўтай капліцаю, я ў ёй свой рыштунак трымаю, крыжык мармуровы стаіць, вось іхні бацька пад ім і пахаваны. Прыбралі, беды глядзелусь ў слоік паставілі - і да мяне. Так і так. І ўсё па-польску, з выбачэньнямі, панім. Яны ўсе цяпер, хто ў Польшчу зьехаў, - пань.

Клёны ў нас тут, уга, увосень лістоты па-калена. А я яблы - хоўтня, чырвоныя, прыгожа. Туды-сюды. Пані з рыдмыля дастала пяцьдзесят рублёў і мне ў руку. А самі да брамы. Старня яны, гадоў па семдзесят, сівня, як галубы. Не прядуць больш, але бач ты іх, шануюць бацьку. З гэтае пяцьдзяткі я пяцёрку на касьцёл паклаў. Астатняе? Ну, туды-сюды.

А капец даглядаю, усё роўна ж я тут за вяртаўніка, ну і сьмецьце грабу, дык раз-другі і каля старога католіка венікам пацягну, хай яму зямля пухам.

А вунь побач зь ім цэментовы помнічак, на ім дошка металевая, а на ёй рэльеф лілеі і надпіс: "Тут спачываюць Віта з Раманам". І ўсё, ні табе калі нарадзіліся, ні калі адыйшлі. Помнічак ніхто не глядзіць. А і Раманавы бацькі і Віціны тут недалёка жывуць, за вінзаводам адразу. Я часам каго зь іх сустракаю, калі ў краму іду. Салідны з выгляду людзі, а вось не глядзіць за магілай.

Віта гэтая з Раманам у адной клясе вучылася, ну вось і вырашылі пагуляць у рэвалюцыю. Туды-сюды. Панадрукоўвалі ўлётак на машыны. А ўночы паналеплівалі на слупах каля прыпынкаў. Забаўка - заклікі, што так жыць, як мы жывем, нельга, і таму трэба змагацца за лепшую будучыню. Ну і пра ўрад наш там было і пра камуністаў, тады яшчэ камуністаў толькі на "рускім" - праваслаўным баку хавалі. Адно слова - дзяцінства. Туды-сюды. Але іх знайшлі, па машыны, прападзі яна пропадам. І замест атэстатаў выдадзі ў школе па "воўчым білетце". Ні ў інстытут, ні на добрую працу. Да мяне вось прыйсьці не здагадаўся, я б іх тут прыстроіў вяртаўнікамі, ці пагаварыў б з хлопцамі, каб на Чыхоўскіх ці на Паўночных... На могілках мейсцы ёсьць. Цяпер дык улёткі і заклікі на кожным плоце, ліха іх ня возьме, а тады - "воўчы білет".

Ну, а дзеці гэтыя паехалі ў Вільню, зьнялі нумар у гатэлі і папагэзалі сабе вены. Прывезьлі іх зь Вільні ў Менск і вось тут паклалі. Першы год дык маткі прыходзілі пасядзець, паплакаць. І помнік і дошку ў разьбяроў замовілі, яшчэ прасілі, каб на дошцы віленскія вежы былі. Але наш галоўны разьбяр угаварыў лігею зрабіць. Казаў, калі самагубства, дык абавязкова лілея павінна быць. А чаму? Не тлумачыў.

А цяпер ніхто не наведвае Рамана і Віту. Сюды-туды.

А малюеце вы няблага, толькі лепш было б сфатаграфавач, а то зьнісуць і дакуманта не застанецца. Малюнак - не дакумант, а картка - дакумант. Праўду кажу. Туды-сюды. А можа вы мне да-сьце рубель? Надта ўжо парыць. Музіць, дождж будзе.

Даў я вартаўніку рубель, за легенду.

- Вы приходзьце сюды, малюеце. У нас тут добра адпачываць, ціха, прахалодна. Быццам і ня ў горадзе. А лепш за ўсё ўво-сень, калі падае лісьце жоўтае, чырвонае. Праўда, па-калена гэтага золата тут. Приходзьце.

5 - КАСЬЦЕЛІ

Могілка Кальварыйскія ня зьнеслі. Той участак, дзе капцоў не было, пусьцілі пад платную аўтастаянку з вартаўнікамі ў ца-гляным буданчыку дый сабакамі на тэрыторыі. Касьцёл адраманта-валі і адчынілі. І цяпер там мой дзядзька Анатоль, той самы Толік, якому шафэр з-за мяне высьпятка даў, на электрааргане грае. Зрэдку наведваю яго, падмаюся пакручастымі прыступкамі на хоры, стаю, слухаю і гляджу як ягоны доўгі нос дзяўбе па-ветра над клявіатураю. І там, на хорах да мяне ўвесь час вяр-таецца думка, што беларусы дагэтуль ня маюць сваёй веры і сва-іх могілак. І думка гэтая невыпадкова приходзіць менавіта на хорах.

Дзядзька Анатоль цяпер адданы католік. А ў Бога ён паверыў пасья драматычнага здарэньня на заводзе тэлевізарных футара-лаў. Да здарэньня той завод быў знакаміты толькі тым, што на ім у свой час працаваў Освальд, якога прысудзілі ў ЗША да эле-ктрычнага крэсла за забойства прэзідэнта Джона Кэнэдзі. Вось на той завод і ўладкаваўся пасья школы Анатоль простым рабо-чым, а ўвечары граў на танцах. У Рубяжэвічах раптоўна памёр арганіст, і ксёндз угаварыў Анатоля праз маці граць у касьцё-ле. Зь Менску ў Рубяжэвічы дзядзька езьдзіў на матацыкле. І вось, здаецца, Вялікдзень быў, а на заводзе, як раней знарок рабілі - працоўная сьбота. Анатоль і папрасіў хлопца, каб пад-мяніў, бо няма каму на службе сыграць. А калі вярнуўся, дык і даведаўся, што цэх выбухнуў, і хлопец-падменшчык загінуў.

Сьледства высветліла, што выбух адбыўся з-за няспраўнасьці вентыляцыі. У сутарэньнях загарэўся пыл у вентыляцыйных тру-бах, агонь перакінуўся да бочак з лакам, якім пакрывалі футар-алы. Бочки выбухнулі, і ўсе тры паверхі разам са станкамі і працоўнымі абрынуліся ў сутарэньні, у полля, у друз, у сьмерць. Менчукі казалі, што загінула больш за трыста чалавек. Хавалі іх за дзяржаўныя грошы на вясковых могілках пад Мен-скам, на кожным пагосьце ня больш як дзесяць нябожчыкаў, каб немагчыма было палічыць колькасць ахвяраў. Ад каго тья лічбм хавалі? Зрэшты, і зараз так робяць пасья выбухаў на вытвор-часьці.

Анатоль пасья таго здарэньня доўга быў як не ў сабе. Мо-жна зразумець, адное сьледства колькі нэрваў каштавала. Чаму ня быў? Чаму падмяніўся? Чаму з гэтым хлопцам, а ня зь іншым? Ці даваў хлопцу грошы? Колькі атрымаў за Вялікдзень? ..? ..? Намучыўся Анатоль і на ўсе пытаньні знайшоў адзін адказ. Бог выратаваў! І трэба служыць Богу верна і аддана! І Анатоль слу-жыць, грае, моліцца. Цяпер у яго машына і мейсца ў менскім ка-сьцёле. І ён мяне нават вучыў, як мастак павінен маляваць аб-разы. А ў прыклад ставіў аднаго самадзейнага мазілу, якога я добра ведаў як аўтара халтурнай афармілаўкі ў калгасах і ка-сьцёлах. Але спрачацца з Анатолем я ня стаў, дый плявузгаць на

калегу тады яшчэ ня меў звычкі. Анатоль верыць, што той мазіла тыдзень моліцца, а толькі потым пачынае пісаць абраз. Хай ве-рыць.

А вось тое, што Анатоль мову нашу ня любіць, быдлачай заве я нялюдзкай, гэта мяне абражае. З-за гэтага я і ў касьцёл ня так часта наведваюся. З-за такіх вось меркаваньняў і ня маем мы свае царквы і сваіх могілак. Няўжо я надалей беларус будзе думаць, што Бог пачуе яго толькі па-польску ці па-расейску?.. І надпісы на помніках і крыжах у нас ці па-заходняму ці па-ўс-ходняму. А па-тутэйшаму толькі ў паэтаў. Яшчэ адзін доказ, што беларус - паэт. Пэўна, таму мне і хацелася ў свой час, каб мя-не ня клалі на пагосьце, а спалілі ў крэматорыі і попел рассы-палі ўздоўж дарогі, каля Койданава. Я нават напісаў пра гэта, але разважлівы рэдактар выкрасьліў, сказаў, што зарана пра сваю сьмерць думаць. А хто ведае, што нас чакае ўвечары?..

Цяпер, як з тымі ўлёткамі, з друкам і рэдагаваньнем валь-ней. Толькі я ўжо не настойваю на крэматорыі. Хай зробіцца, як прасьцей. Толькі лепш усё ж спаліць, і каб музыкі не было.

А то вось хавалі нашу блізкую сваячніцу, прыйшлі школьнікі з трубама і барабанама - і такое пачалі выдзімаць... Засяродзі-цца пад такія зыкі няможна. Які смутак, якая журба?! Злосьць бярэ. Каладэча, школьнікавы насм пасінелі, самі яны калоціцца. Ім гарэжкі налілі, каб сагрэліся. Яшчэ горш. Абы што, а не Ша-пэн. Таму - каб ніякай музыкі. Хай будзе ціха. Можа, яшчэ чуць буду. Кажуць жа, што чалавек пасья сьмерці не адразу слых страчвае. Вось і паўслухоўваюся. Можа, які паэт і па-тутэйшаму слова скажа, а гэта мне лепш за ўсялякую струнную і духавую. Дый няма ў сьвеце беларускага пахавальнага марша.

* * *

Бываюць жа людзі, якім сумна, а значыць, і спакойна жывецца, і яны нават пакутуюць праз гэта, робяць неверагодныя намагань-ні, каб нешта здарылася, адбылося, зьмянілася. Яны выпраўляюць-ца ў вандроўкі, караскаюцца па гарах, падаюць, кварэюць, а ўсё адно сумна. У мяне наадварот - заўсёды нешта здараецца. І па-лову сваёй энэргіі даводзіцца выдаткоўваць, каб выблытацца зь непрыемных акалічнасьцяў ці зноўку не патрапіць у сумліўныя сітуацыі.

"Цікава ты жывеш", - казаў інстытуцкі выкладчык, калі мы паехалі на практыку ў правінцыйны гарадок, і ў гатэлі ўсіх на-шых хлопцаў разам з выкладчыкам абрабавалі. Усіх, акрамя мяне. І ўсе падумалі, што я злодзей. Цікава.

"Цікава табе жывецца, - сказала жанчына. - А я дык толькі і магу, што здраджваць мужу з табою". Цікава, праўда.

"Цікава табе жывецца, - сказаў адзін мой новы знаёмы і да-даў. - Напэўна, цябе мала білі". А вось гэта няпраўда, нават калі і цікава. Білі мяне якраз многа, і тады, калі было за што, і проста так - твар не спадабаўся, глянуў ня так.

"Што ты на мяне з-пад ілба ваўком глядзіш?" - спытаў аднаго разу той самы абрабаваны выкладчык. А ў мяне такі погляд. Зьнянчыку гляну ў люстра - самому ніякавата робіцца.

Ды музіць трэба ўсё ж расказаць, як мяне пабілі на Кальва-рыі.

А білі мяне, бо не люблю людзей, якія свае малія я вялікія патрэбы спраўляюць у касьцёле, хай сабе я быў.

Прышоў я на могілкі з намерам намаляваць акварэляю мату. На сьвінныя ровум ён занадта сьняты і прымітны -

кожкія, ледзь ня чорныя хвоі на нябесным тле, а пад імі блакітныя крыжы адзін другога перакрываюць. Прыладзіўся, акварэль з цюбікаў на палітру выціснуў, чуў, нехта па касьцёле тупае і сьвішча: "Фью-фью-фьюу". Я ціхенька да дзвярэй, бачу ў шчыліну - стаіць гад і ў алтары на сьцяну мочыцца ды яшчэ сьвішча. З выгляду такі, як і я, кляса восьмая-дзевятая. Узіў я зь зямлі камень, зараз сьвісну, і ў вакно. Гадоў трыццаць там ужо шыбаў не было. Змоўк, стаіўся сьвістун. А я каля дзвярэй пільную - выйдзе, нідзе дзенеца.

І выйшаў, толькі не адзін, а ўтрох выскачылі, галовы паўгіналі - і ходу. Прабеглі колькі і спыніліся, дайшло да іх, што гэта я камень кінуў. Тут трэба было ўцякаць, але чапуюсьці пашкадаваў я выціснутае на палітру акварэлі. Падумаў - абыйдзеца. Не абыйшлося.

Разварочваюцца - і на мяне ідуць, і ўжо не баязьлівы, а героі. Агонь уваччу. Падыйшлі, пад ногі паплявалі, і той, што ў касьцёле нарабіў, ударыў мяне ў твар, моцна, зь левага боку, правай. У мяне скутасць і страх як рукой зьняло. Так бывае - стаіш на беразе сьцюдзёнае рэчкі, а як дасі нурца, дык і пагроб, паплыў.

Ударыў я ў адказ, і трапна выйшла, у ніжнюю пашчэнку. Сьвістун адкінуўся на агароджу. Я да другога... Але адзін супраць трох толькі ў кіно можа нешта зрабіць. Спачатку яшчэ пасылаваў галаву рукамі прыкрываць. Потым паваліўся на траву, пад агароджу.

Яны б'юць. Я на зямлі. Ня будуць жа вечна біць, скончаць. Яны і скончылі. Толькі як, ня памятаю.

А помню, як устаў, як доўга трымаўся за прэнты агароджы, як зьбіраў параскіданьня патаптаньня цюбікі акварэлі і пэндзі зь пераламанымі тронкамі.

Помню, як прыцэгся дадому і зачыніўся ў лазенцы і абяцаў лютэрку, што больш ніколі не палезу біцца, хай доць усе касьцёлы ў сьвецце мацю паабліваюць.

Гэта пазьней я зразумеў, што нельга ў Бога прасіць пятака на метро, а тады мне было страшэнна крыўдна за ўвесь сьвет.

* * *

А цяпер у Кальварыйскім касьцёле шляхетная чысьціня і музыка, праменнасьць у алтары і абразы са скульптурамі. І мае, хонка з дачкою, ходзяць у нядзелю на службу, часам яны прыносяць папярковыя абразкі, маленькія, удвая-утрая меншыя за паштоўку, і ставяць іх за шкло на кніжныя паліцы. Я ня супраць, хай сабе ходзяць.

А куды, зрэшты, у Фрунзенскім раёне пойдзеш? У кіно? Дык гэта ж раз-другі на месяц. У рэстаранцы, дзе замест твараў - пісы? Няма слоў. Вось і атрымліваецца - ці да католікаў, ці да баптыстаў.

Але баптысты мне ня вельмі да душы. Па шчырасьці, я іх ня ведаю, каб так ужо супраць ставіцца, я ж не Бога-бойца 30-х гадоў, але на адным баптыцкім пахаваньні быў. Якраз насупраць майго вакна дом стаіць. Каля таго дома і бачыў я баптыстаў. Вынеслі яны труну, паставілі на эдлікі, самі вышнурваліся паўколам і засьпявалі. Выдатна ў іх атрымлівалася, без усялякае афэктацыі, стрымана. І высокія ў жанчыні і нізкія мужчынскія ноты гучалі суладна. Потым пачалося чытаньне Бібліі. Я стаў сярод дваравых разявакаў. Пачыталі і пачалі свае казачы. Адзін брат па Хрысту даваў слова другому брату. І пахаваньне

ператварылася ў агітацыйны мітынг. Я гэтых мітынгаў наеўся, як жаба гразі. Паўсюль адно й тое: потым абавязкова будзе добра, а цяпер слухайцеся нас. Разявакі паціху разыходзіліся, пайшоў і я.

Напярэймы - кабета з тазам чыстае бялізны. "Што там за мітынг?" "Баптыстка памерла". "Пайду гляну, а то думала - зноў дэпутаты". Вось вам і баптысты, так што мне лепш у касьцёл.

Я й хаджу, ня часта - разы тры-чатыры на год, ну і на Вялікдзень і на Вербніцу абавязкова. І на могілках пры касьцёле добра, паходзіш, супакоісься, штодзённая мітусьня сплыве, і згадаецца нешта зь дзяцінства.

Апошняга разу згадваўся дзед Бронік. Успомнілася, як хадзілі зь ім касіць канюшыну для трусоў, як ён нес поўныя рэзьгіны травы, а мне даў касу. Цяжкая была тая каса. А вярнуўшыся селі вчэраць, і дзед еў лыжкаю кіслае малако.

А яшчэ дзед Бронік ня мог забіць труса. І баба клікала суседку, і тая, шырока расставіўшы босыя ногі, біла труса дэраўлянай качалкай. Я ўсё здзіўляўся, што дзед сам гэтага ня можа. "А як жа ж Вы ваявалі?" - пытаўся. "А так, дзе ў кустах пасяджу, дзе ўгару стрэлю. Ха-ха-ха. І ты так ваяў. А лепш зусім не ваяў". Тады мяне гэты сялянскі пацыфізм дзівіў, цяпер не. Тады была цяжкая каса і доўгія дні. Цяпер дні мільгаюць, незаўважна мінула пятнаццаць гадоў, як памёр дзед Бронік, які ня ўмеў ваяваць. А ўсё ж прайшоў тры вайны - Польскую, Фінскую ды Нямецкую. Яго пахавалі на "польскім" баку Новых могілак у Койданаве.

6 - ПІНЖАКІ

На тых могілках я бачыў пахаваньне цыганскага барона. Цыгані прыйшлі ў Койданаву з чыгуначнай станцыі. Яны цэлым табарам ехалі ў Берасьце, і ў вагоне раптоўна сканаў барон. Яны сьміялі зь цягніка й рушылі празь мястэчка на пагост. Ім, дзедці, пабеглі за стракатым натоўпам. Карцела пацікаваць ці - як тады казалі - пазырніць. Барона на могілках распранулі, і ён ляжаў стары, голы, жоўты, нібы касьцяны, узьняўшы кудлатую бараду да апошняга свайго восеньскага сонца. Абмывалі барона халоднай вадой з калоякі.

Пампавальная калонка рупела ў самым цэнтры могілак, яна нібыта падзяляла і аб'ядноўвала "рускі" і "польскі" бакі. На "рускім" тады хавалі ўсіх - і праваслаўных, і габрэяў (Бескаям ужо закрылі), і камуністаў (як казалі - парціяцаў), і ўсялякіх чужынцаў - усіх, акрамя католікаў. Цяпер дык камуністаў і на "польскім" баку не саромеюцца класьці. Калі бацька католік, дык чаго сына праз дарогу хаваць?

Цыгані выкапалі імяну ў самым далекім ад брамы кутку і не паралельна плоту, а пад сорок пяць градусаў. Жанчыны казалі, што ў іх такі звычай, а я дык думаю, ім усё роўна. Як выкапалася, так выкапалася. Можа, і памыляюся. Яшчэ жанчыны казалі, што ня трэба было цыганоў пускаць на Новыя могілкі, хай бы свайго барона на Старых закапалі, а то нарабілі каля капцоў кірмевовага гвалту. Жанчыні таксама можна зразумець. Цыганяты з-пад крыжоў пазабіралі слоікі, бутэлькі, чаркі. Але хай ім смачна п'ецца з тых чарак, калі такія спрытныя.

А што да баронавай магілы, дык засьцялілі яе кілімамі, пасадзілі на тых кілімах барона ў белым з прасьцінаў мяку. І накідалі яму грошай, кожным цыганкінуў. Ну і пяском засыпалі.

А нашы падлеткі не маглі супакоіцца - столькі грошай у за-

млі ляжыць. І пераказвалі адзін адному гісторыю... Пра кась-
цюм.

Нібыта быў у Койданаве нейкі горкі п'яніца, і хадзіў ён
уначы, і раскопваў капцы, і ўскрываў труны, і здымаў зь нябож-
чыкаў адзежу ды абутак, і вазіў нарабаванае ў камісійныя кра-
мы здаваць. А нейкі мужчына пазнаў у краме касьцюм, у якім ба-
цьку пахаваў. Касьцюмаў аднолькавых шмат, але ў гэтым у нагруд-
ную кішэню ён паклаў папяровы абразок, ну, калі бацьку хава-
лі. Вось па абразку і пазнаў пінжак. Даведаўся мужчына імя і
прозьвішча п'яніцы. Высачыў, падпільнаваў і забіў, і ў яго кі-
нуў, і засыпаў, каб ні знаку, ні сьледу.

Гэтая гісторыя-жахалка і спыніла местачковых падлеткаў. Цы-
ганоў баяліся. А раптам вернуцца, знойдуць ды зарэжуць? Але
ніхто не вярнуўся. Капец зарос і зраўняўся зь зямлёю. Вось вам
і баронаў лёс.

Хай Бог і людзі мне даруюць, але цыганоў я не разумею і не
люблю. Есьць у мяне сябры, што захапляюцца цыганшчынаю: раман-
тыка, сьлевы рамансаў пад гітару (з-за гэтага й бардаў не па-
важаю), вандроўкі бязмэтныя, спэцыфічны кітч на кірмашы - кот-
кі-скарбонкі з малінавымі "вырві-вока" банцікамі. На ваніты
цягне, нібыта глядзіш на шакалад у брудных руках зь нястрыжа-
нымі ах сінімі пазногцямі.

Бачыў я цыганскую вандроўку ў цягніку "Баку-Кіеў-Рыга". Во-
сень шара, лістапад, сьнег з дажджом. Я на станцыі Каленкаві-
чы, мне ў Менск. Будзённы дзень, а квіткаў няма. Угаварыў ка-
сірку, наплёў абы чаго і пра дзяцей і пра бальніцы. Пра ўсё
магу склусіць, акрамя сьмерці. Далі мне квіток у агульны ва-
гон. Я ў тамбур ледзь уціснуўся. Увесь цягнік бітма набіты
цыганами. Толькі ў тамбурах такія, як я, - славяне. Прайшоў я
па вагонах, паўсюль тое самае: бруд, мітусьня, песьні, дзіцячы
віск, сваркі.

Цыганкі паздымалі матрацы й засьцялілі імі падлогу. Ся-
дзяць, ногі падкурчмылі, ядуць, рукі аб матрацы выціраюць. Пра-
вадніца - махная ўкраінка ў форменай спадніцы (як толькі ня
трэсьне на магутных клубах) - хапала матрацы за рог, выцягва-
ла з-пад цыганаў з цыганятамі, растрасаючы па падлозе памідо-
ры і курныя косткі. Цыганкі нават не абураліся, а чакалі, па-
куль правадніца сьйдзе, і зноўку сьцялілі матрацы на падлогу.

Тоўстыя старыя цыганы ў шаўковых незашпіленых кашулях ля-
жалі на верхніх паліцах і дымілі ў столь.

У прыбіральню ня ўбіцца, займаць чаргу няма сэнсу. Якая
чарга, калі вакол адна чарнагаловая сям'я, што ў трэйці раз
едзе з Баку ў Рыгу?

Правадніца ў тамбуры мне скардзілася, казала, што дажджа-
юць гэты чэрці да Баку ці да Рыгі і купляюць ізноў усе квіткі
на гэты самы цягнік, і едуць немаведама навошта, хоць ты плач
ды з працы звальняйся, у прыбіральных усё робіцца міма ўніта-
за, матрацы й падушкі папсавалі, шклянкі крадуць, фіранкі па-
парывалі, на вузлы пазавязвалі... Што за народ такі? Як я лю-
дзеў пасья іх вазіць буду? Чавэ-э-эды! Вымаўляць брыдка!
Цыфу...

На менскім пэране я ўздыхнуў і ўспомніў, як у Рызе на чыгу-
начным вакзале касірка папярэджала мяне, каб ня браў квіток
на "Рыга-Кіеў-Баку", а браў на "Кірэў" - "Талін-Менск". "Хай
пазьней, затое будзеце ехаць і даедзеце як чалавек"...

Трэба панаваць звычайных народаў, але як мне, беларусу,
зразуміць ператварэньне што могілак, што цягніка ў брудны ба-
хаган?

* * *

У Вільні інакш. Колькі я пахадзіў па віленскіх могілаках,
дзе знайшлі спачын выдатныя нашы суайчыннікі?! Толькі і там
не абыйшлося без вар'яцкіх учынкаў. А як інакш назваць тое,
што апісаў мне стары віленец?

У саракавым годзе вайскоўцы палівалі помнікі польскіх афі-
цэраў і разам зь імі чорную пліту, пад якой пахавана сэрца
Пілуцкага, звычайным чалавечым гноем з тамтэйшых прыбіраль-
няў. А ўсё для таго, каб панская Польшча ведала, які дух у яе
абаронцаў.

Я не "польскі шпіён", як мой дзед, што за дзяржаўны кошт
на два гады зьездзіў у Архангельскую вобласць толькі за тое,
што перанес празь мяжу наліўку на высельле сваякоў. Я не піл-
судчык, які бачыць Польшчу ад мора да мора. І дакумантаў у мя-
не няма, што ўноч з такога на такога па загадзе такога і та-
кога над помнікамі перакулена столькі і столькі боцак гною. І
ці могуць быць дакуманты? Есьць толькі ўспамін старога вілен-
ца, які выходзіў на вуліцу пад бел-чырвона-белым штандарам, бо
быў супраць адыходу Вільні да Літвы.

* * *

А ў маладосьці была ў мяне задума: паездзіць па Беларусі
ды адзняць на слайды пахаваньні. Што ні мясьціна, свае звычкі.
Але ў маладосьці задумаў у кожнага шмат. Вось і ў майго выкла-
дчыка, што казаў "цікава ты жывеш", была задума надрукаваць у
тоўстым ілюстраваным часопісе падборку матар'ялаў "Беларускія
крыжы". Ён не надрукаваў, а я не адзьняў. Задума мая не рэалі-
завалася, але пачаць я ўсё ж пачаў.

Зімою сеў на аўтобус да Івенца. Архітэктурна паглядзець ка-
цеў, баракальны касьцёл, ну, і на могілаках паздымаць. Хадзіў
я, хадзіў, але дачакаўся.

Папэрадзе - мужчына ў белай пелярыне паверх палітона зь вя-
лікім хоўтым, толькі з-пад гэбля, крыхам. Калі крыж нясуць, ён
заўсёды большым выдае. За крыхам чацьвёра труну нясуць, за імі
двое - вечка, звычайна - чорнае. Ксёндз. А там ужо жанчыны,
мужчыны, дзеці. Ніхто ў мястэчку ім дарогі не перабяжыць -
няможна. Па глыбокім сьнезе прайшлі да хоўтых гурбаў пяску.
Труну паставілі. Ксёндз пачаў казаць.

А я ўсё думаў - здымаць ці не? Без дазволу - няёмка, а даз-
волу прасіць таксама невядома як. Ды і які зь мяне фатограф? На-
тым і вырадыў, хай хто іншы здыме пахаваньні, а я проста па-
стаю зьняўшы шапку.

Ксёндз скончыў. І тут жанчына пачала, укленчыўшы каля тру-
ны: "А наш татачка! А наш ты родненькі! Нашто ты пайшоў такою
парою, па такім марозе? А мог бы ты вясны пачакаць, з унучкамі
ў садочку пагуляць. А ты зімою ў дарогу выбраўся. Ляжыш, наш
родненькі, на холадзе ў адным пінжаку..."

Больш я слухаць ня змог, пачаў па сумётах выбірацца з могі-
лак, а мяне дагнаў іншы голас: "Дзякуй табе, сырая зямля, што
ты расхінеся і нас прыме".

Сяргей Дубавец

10 гадоў версіфікацыі

* * *

Калі сканчаюцца 17
Тваіх надзеяў і гадоў,
Слабеюць крылы у Пэгаса,
Ён пачынае спатыкацца
У выбоінах чужых сьлядоў.

Навокал толькі пыл, курога
І пустата, і лабадо...
І аднастайная дарога,
І конь вязе так нудна, доўга,
Што ты саскокваш на доў

І сам узвальваеш на сьпіну
Свайго стамленага каня,
І цягнеш, цягнеш несупынна
Ужо не каня, а груд каніны,
І ўсё бліжэй, бліжэй зямля.

БЛЮЗ

Яна прасіла у мяне
песень,
а я круціў ёя нейкія
касэты.
Яна пытала пра мае
зімы,
а я расказваў
пра свае
леты.
І я выкрываў некаму
пагрозы,
калі пытала
пра мае
мары.
І я за вусы
прыцягнуў хмару,
калі спытала
пра мае
сьлёзы...

А потым доўга-доўгімі
начамі
пытаўся я ў яе -
яна
наўчала.

ЗЬ НІЗКІ "РУСКІЯ ПЕСЬНІ"

1 - Вобразы

Адгучала музыка
За маім сталом,
Адзьвінелі чаркі
Ды лыжкі,
Над паперай ноч,
Сьпіць мае паро
Між сьлядоў піроў
Сьцішана.
Разбрыліся ўсе
Па дамах-тамах,
Разьліцеліся
Вобразы,
Толькі нейкі птах,
Страшны чорны птах
Сеў-заседзеўся
Позна.
Крача: пачакай,
Крача: не сьпяшай,
Шчэ-пасьлееш спаць
Класьціся,
Напісаў мяне -
То ж не упускай,
Не гані сваё
Шчасьце.

2 - Галава

Як пападалі галовы
На траву,
Я зьмяніў сваю на нову
Галаву.
Павяла да чужаземца
Галава,
Ды давай яго ў вусенцы
Цалаваць.
Ды давай ягонай новай
Гаварыць,
А сваё старое слова
Мацярыць.
Пра мяне яна крычала,
Што - чужак,
Але тут узбунтавалася
Душа.
Я здыму яе, чужую,
Адарву,
Ды н. дзіду пасаджу я
Галаву.
Лепей жыць без галавы, ды
Без сваёй,
Чым чужою муляць шую
Галавой.

* * *

Калі вечар настаў і прабілася бляклая поўня,
Я між кніжак старых альбо, можа, між будучых кніг
Адшукаў гэты штык, сьпісаны радкоўямі
Небывалых трагедый, як мне падалося - маіх.

І чытаў аж да раньня, калі зацягнулася поўня
Шэрай хмарай бясконцага нуднага дня.
Хвалявалася сэрца, а розум стрымоўваў:
Пачакай, гэта ж вершы, а вершы - гульня.

Я згарнуў той штык і засунуў між кніжак,
Між старых альбо, можа, між будучых кніг,
Хай ляжыць, покі царыць бясчасьсе адліжнае,
Я знайду яго зноў, як ня стане адліг.

Я знайду і скручу зь яго сьветач паходні,
Што ня грэцьме, а будзе якраз ледзяніць
У цяпле атлусьцелья сытня содні,
Разблажэлыя ў працы бязрадаснай дні.

Ён гасіцьме дурноту нікчэмных парываў
І чужацкае песьні атрутны дэвіз,
Над радзімай маёй ён уздымецца я рыне,
Асьвятляючы цемрыва, рыне уніз.

* * *

Яна забралася ў мяне,
Абвіў ручкамі калені,
Заснула стомлена і ў сьне
Сказала: я твой геній.

І хмары зьніклі, зорны час
Адведаў мой пакоік,
І ўжо хацелася крычаць
Да болю.

Калі ж збудзілася яна
І вырастала плечы,
Я ўбачыў - муза не адна,
А зь мечам,

На важкім шчыце зьзяе герб,
Кальчуга па ўсім целе,
Над галавою месяц-серп
І сьцяг бел-чырван-белы.

Я ўпаў, зваліўся я бязь сіл,
Бы сьсеклі пад камель.

Ці ж гэта ё я яе насіў
Такую у сабе?

* * *

Уначы прыйдзі, пані,
І тады да сьвітання
Будзем марыць пра летнік
І аўтамабіль,
Ці шалёна паўстанем
І ўсе кніжкі папалім:
Макаёнак, Шамякін,
Броўка, Панчанка, Брыль!

Па расе прыйдзі, пані,
Каладком, ціхім раньнем,
Будзем песьні складаць -
Залатныя часы!..
Ці ўсе вакол зганім
Ды ўсе кніжкі папалім:
Межэлайціс, Алейнік
І Куліеў Кайсын!

Альбо ўдзень прыйдзі, пані,
Да самога зьмярканьня
Паміж ежай і чаем
Хай зжырае нас блуд.
А наеўшыся ўстанем
І ўсе кніжкі папалім:
Маркес, Абэ, Фейхтвангер
І Курт Ванэгут.

* * *

Дробным зернем высьпявае
На густым ад дыму небе
Беспраменная манета,
Фасфарычнае сьвятло -
Можа, сонца, можа, месяц,
Можа, кінутае ў лесе
Альбо знойдзенае ў стэпе
Непатрэбнае жытло.

Там ня б'юць і не лякаюць,
Там ня песьцяць, не ласкаюць,
Там бясконца цякучка
І праблемы - драбязя,
Дык адкуль, адкуль такая
Дробным зернем высьпявае
На бяспечным гладкім твары
Беспрычинная сьвяза?

То пр'ходзяць дні і тыдні,
То бягуць гады-стагодзьдзі,
Ўсё мінаецца і толькі
Фасфарычнае сьвятло
Застаецца непарушным
І ня тае ў хмараў лёдзе,
Як балючы напамінак
Дэманстрацыйнага чытаць.

* * *

Як забудзеце пра гора,
Як настане час адліг,
Не шукайце маіх твораў
На старонках вашых кніг.

А шукайце маіх твораў
На старонках вашых кніг,
Калі хвалі прышлай мовы
Вас накрывуць сьцюжым морам,
І сьйдуцца краты крыг.